

Zeitschrift: Divus Thomas
Band: 4 (1917)

Artikel: Kommentatoren zur Summa Theologiae des hl. Thomas von Aquin
[Fortsetzung]

Autor: Michelitsch, Anton

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-762562>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 22.01.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

KOMMENTATOREN ZUR *SUMMA THEOLOGIAE* DES HL. THOMAS VON AQUIN

Gesammelt von Dr. ANTON MICHELITSCH

(Fortsetzung aus III, 260—291)

- 107 **Agostini*, Augustinus, SJ (s. XVI), In primam Summae D. Thomae. Romae 1583. Bibl. in Karlsruhe.
Sommervogel I, 69, A.
- 108 *Agostini*, Jos., SJ (1573—1643, aus Palermo, Prof. d. Philos. in Rom, der Theol. in Lyon, Avignon, Palermo), Commentarii in primam partem Summae S. Thomae. T. I (q. 1—13); T. II (q. 14—27), addito duplici tractatu de Trinitate, et de Angelis. Panormi, ex typographia collegii SJ, 1639, 1643, fol. (615, 623 pp.). I, 72, 2. *Klhl* I, 81 f.
- 109 *Aguilar*, Jos. de, SJ (1652—1708, aus Lima, Prof. in St. Paul in Lima, Rektor in Charcas u. St. Martin in Lima, † auf der Reise nach Rom in Panama), Tractationes posthumae in primam partem Divi Thomae. Cordubae (Tucuman), in collegio Assumptionis SJ, 1731. 4°, 5 voll. (483, 403, 476, 480, 312 pp.). I, 85, 3; cf. VI, 522, 1. *Hurter* IV³, 670. *Klhl* I, 86.
Alamannus, v. *Allemannus*, n. 114.
Albelda (*Alvelda*), Ioannes Gonzalez, OP, v. Gonzalez, n. 149.
- 110 *Albertini*, Franciscus, Catanzariensis (abbas, postea Jesuita, † 1619), Corollaria seu quaestiones theologicae ex principiis philosophicis complexis (praecipue in S. th. I et III). (Tom. I.) Neapoli, apud Tarquinius Longium, 1606, fol. Lugd., Hor. Cardon, 1610, fol. (10 ff., 380 pp., 20 ff.).
Corollaria . . de Trinitate, incarnatione Verbi, et de Eucharistia etc. ex principiis philosophicis incomplexis, seu praedicamentis substantiae, quantitatis, ubi, et Ad aliquid, iuxta irrefragabilem doctrinam philosophicam et theologiam S. Thomae Aquinatis Doctoris Angelici. Tom. II. Lugd., Hor. Cardon, 1616 (8 ff., 475 pp., 16 ff.).
Corollaria . . Lugduni, 1629, fol., 2 voll.
I, 127, 2. Cf. *Hurter* III³, 375 (ungenau).
- 111 *Albitz* (*Aluiz*), Mart. de, OSA (antea SJ, prof. Complutensis famae celebris, † 1633), De altissima scientia, inscrutabili voluntate, <in> investigabili praedestinatione ac ineffabili Trinitate, Tractatus tres in I. partem S. Thomae . .

- Compluti 1632, fol. *Ossinger* 27, 28. *Hurter* III³, 671. *Antonio* II, 91. *Klhl* I, 168. Br. M. 3805. f. 1.
- 112 **Alciati*, Ter., SJ (1620), In primam et secundam D. Thomae, 1620—1621. I, 147, A.
- 113 *Aldrete* (Alderete, Aldretus), Bernardus de, SJ († 1657), Commentarii in primam D. Thomae de visione et scientia Dei. Lugduni, H. Boissat et G. Remeus, 1662. 2 t. fol. (654, 554 pp.). I, 150, 2. *Hurter* III³, 922. — V. n. 385 c.
- 114 **Allemannus* (Alamannus), Basilius, SJ (1612, 1613). 1. In primam partem divi Thomae, de angelis. (Mediolani.) Engelberg 285, f. 1—114. — 2. In primam secundae divi Thomae, de actibus humanis. (Mediolani 1613.) Engelberg 286, f. 1—72. — V. n. 385 a.
- Alviz*, v. Albitz, n. 111.
- Alvelda*, v. Gonzalez, n. 149.
- 115 **Amrhyn*, Beatus, SJ (1655—1731, prof. Ingolstadt. 1667—1669), Quaestiones (in Thomam Aquinatem) de deo trino et uno, de angelis, de actibus humanis; de sacramentis. München, Hofb. 4898 d, e (728, 673 pp.). — Eiusdem tractatus de virtute et sacramento poenitentiae; de deo uno et trino; de angelis, de actibus humanis; de peccatis. — Ebenda 4899 a, b, c, d (355, 341, 335, 339 pp.).
- Theologia scholastica secundum Thomae Aquinatis Summam tradita a Christophoro *Rassler*, Xav. *Amrhyn*, Georgio *Prugger*, excepta a Joh. Reymann, SJ. München, Hofb. 9248—9254. 4°, a. 1696 (992 ff.). *Sommervogel* I, 308, A.
- 116 Cf. *Annat* (Annatus) Franc., SJ (1590—1670), Scientia media contra novos eius impugnatores defensa. Hoc est contra Guillelmum *Tuissium* Calvinistam. Auctorem anonymum libri de ordine, etc. Theologum Collegii Salmanticensis; *Ioannem a s. Thoma*. Tolosae, apud Franc. Boude, 1645. 4° (599 pp.). ²Par., apud Seb. Cramoisy, 1662. 8° (817 pp.). Inter opuscula theol., t. I. Par., 1666. I, 399, 3; 408, 29.
- Zensur der Fakultät Toulouse gegen Annats Buch, vom 1. Mai 1645. — Scientia media ad examen revocata. Per Germanum Philalthen Eupistinum = Carolum de Assumptione (Carolus de Brias), O. Carm. Duaci ex typographia Ioannis Patté, 1670. I, 399, 3. *Werner* III, 446. *Serry*³ I, 14; III, 8; 44; IV, 19.
- 116 a **Antonius* Ioannes, Peltanus (Pelta prope Leodium, prof. phil. et theol. Antverp., † 1606), Commentarius in Summam S. Thomae. *Andreae*, bibl. Belg. *Jöcher* I, 458. — Cf. n. 188.

- 117 *Aranda*, Philippus de SJ (1642—1695). 1. In I. partem, de Deo sciente, praedestinante et auxiliante seu schola scientiae mediae . . . Caesaraugustae 1693, fol. (Br. M. 3845. aaa). — 2. In 1 II s. Thomae de homine moraliter et supernaturaliter operante . . . Ibid., 1694, fol. — 3. De divini Verbi incarnatione et redemptione generis humani. Ibid., 1691. I, 502, 5—7. *Hurter* IV³, 368, 369. *Vacant* I, 1729. *KlHl* I, 310.
- 117a *Arriaga*, Rod. de, SJ, v. n. 5.
- 118 *Arrubal*, Petrus de, SJ (1559—1608, Prof. d. Theol. in Alcala, Salamanca, Rom, Verteidiger der molinistischen Gnadenlehre in der Congregatio de auxiliis). 1. Commentarii ac disputationes in primam partem D. Thomae. Matrity 1619, 1622, fol. 2 voll. (527, 328 et 172 pp.). Coloniae 1630, fol. (396, 348 pp.). — 2. Sermones habiti in Congregatione de auxiliis, apud Livinum de Meyer, Hist. controv. de gratiae auxiliis, p. 376, 379, 381, 384, 388, 391, 395 . . . I, 588, 1, 2. *Hurter* III³, 393. *KL* I, 1446. *KlHl* I, 357. *Werner*, Der hl. Thomas von Aquino. Dritter Band. Geschichte des Thomismus (1859), 400, 417, 419. *Antonio* II, 172.
- 118a *Aviles*, P. de, SJ, v. n. 6.
- 119 *Azor*, Ioannes, Lorcitanus, SJ (Prof. d. Philos. in Plasencia, Alcala, Rom, † 1603, Thomist). 1. *Commentarii in I. partem S. Thomae, 1 vol. — 2. *In 1 II, 4 voll. Bibl. Alcala. — 3. *R. P. Ioannis Azor in III Partem in q. 84 et sequentes. De Poenitentia. 4°. Bibl. in Loyola. Cf. „Institutiones morales“. — 4. *Tractatus de fide, spe, caritate; et alia opuscula. Bibl. in Alcala. — 5. Institutiones morales . . . 3 partes. Romae 1600, 1606, 1611. fol. 3 t.
Inter multas editiones exstat editio Brixiae 1617, fol. 3 t. I, 738—740, 1. Graz UB. III 10. 148.
In „Institutionibus moralibus“ Azor *Molinae* sententiam de concursu simultaneo impugnat et praemotionem physicam aperte docet.
L. 1 c. 21 (Brixiae 1617, t. I, p. 76) reicit exemplum *Molinae* de duobus, qui simul navem trahunt. L. c. p. 77 citat S. th. I q. 105 a 5 de creatione, conservatione, applicatione omnium rerum per Deum. „Quibusdam *difficilis* admodum videtur haec S. Thomae sententia, videlicet quod Deus moveat et applicet ad faciendum causas a se creatas.“ Citat exemplum *Molinae* de igne (p. 78). „Caeterum mihi videtur *verissima* S. THOMAE sententia . . . Causae igitur secundae a Deo ipso moventur et applicantur ad suas func-

tiones et opera, quoniam Deus in ipsis motionem imprimit. Et ideo movendo facit, ut causa secunda faciat, quoniam vult, decernit ac movet, ut faciat. Et hoc est, quod dixit S. THOMAS, movet et applicat causas secundas ad agendum.“

L. 4 c. 22, p. 383 testatur Azor, *paucos* sententiae Molinisticae asseclas suo tempore fuisse:

„... quidam *pauci*¹ *iuniores* theologi primam (sententiam, scil. Molinisticam) tuentur, ut liberi arbitrii vim et facultatem in agendo liberam defendant. Sed fortassis, ut voluntatem nostram *liberam* faciant, faciunt *sacrilegam*², dum negant, Deum libera nostra opera praefinire“ (p. 384). „Prima item opinio nescio quid bonis operibus, ac potissimum gratiae divinae, et *Deo omnipotenti* derogare videtur...“ I, 738—41, 1, C, D. *Hurter* III^s, 590. *KL* I, 1775. *KIH* I, 437.

Azor war Mitverfasser der *Ratio studiorum SJ*. I, 741, 2.

120 **Bacon* vel *Southwell*, Thomas, SJ (1592—1637, 12 Jahre Prof. d. Theol. in Löwen und Lüttich). 1. Tomus I in I. partem S. Thomae. — 2. Quaestio LX. S. Thomae de sacramento in genere. Authore R. P. Thoma Southwello. 4° (423 pp.). *Des. Finis materiae de baptismo*. Lüttich UB. I, 755, A, B. — Cf. *Hurter* III^s, 749.

120_a **Bagnuolo*, Ioannes Chrys. de, OP (1547), Commentarii in Summam sancti Thomae de Aquino. *QE* II, 131.

121 *Bañez*, Dominicus, OP (geb. 1528, † 21. Oktober 1604, Schüler des Melchior *Canus* und der beiden *Soto*, Mitschüler des Bartholomäus *Medina*, seit 1579 Prof. d. Theol. in Salamanca, Beichtvater der hl. Theresia, Gegner Molinas SJ).

1. Scholastica commentaria in primam partem angelici doctoris, duobus tomis. T. I, q. 1—64. T. II, q. 65 sq. Salmanticae, in Stephaniana domo, 1584, 1588, fol. 2 t. *QE* II, 352, 353.

2. Scholastica commentaria in 2 II Angelici doctoris, quibus quae ad fidem spem et charitatem spectant, clarissime explicantur, usque ad 46. quaestionem (t. I).

Scholastica commentaria . . . a q. 57—78 de iure et iustitia decisiones (t. II). Salmanticae, ibidem, 1584, 1594, fol.

¹ „Nonnulli“, sagt *Pereyra*, n. 189.

² ut S. Augustinus (De civ. Dei V, 9, 2) de Cicerone dixerat: „ut faceret homines liberos, fecit sacrilegos“.

Commentarii in I. partem et in 2 II (4 tomi) prodierunt simul Ven. 1585, 1591, 1595, 1602, 1604. Duaci 1614, 1615. Hurter III^s, 389—391. Morgott im *KL* I, 1948 bis 1965. *KlHl* I, 471.

3. *Commentarii in III. partem et in Supplementum. Die *Hs* fand Antonio (I, 327) in einem Katalog einer römischen Bibliothek (*Altemps*) verzeichnet. *KL* l. c. 1950.

Die fehlenden Teile von Bañez werden durch *Medinas* Werke zu einem Gesamtkommentar ergänzt. l. c. 1950.

Darstellung des thomistischen Systems, l. c. 1952—1965.

Im Kommentar zur I. pars (q. 19, a. 8: *Dummersmuth* 1, 241—243) lehrt Bañez die aktive Modifizierung aller geschöpflichen Ursachen durch Gott — was die Molinisten beim freien Willen leugnen —, gibt aber die allgemein zugestandene passive Modifikation des göttlichen Einflusses in den Geschöpfen gleichfalls zu. Bañez sagt u. a. l. c.:

„... divina voluntas omnia modificat, dum causa est universalissima et efficacissima cuiuslibet rei... immediatus concursus divinae voluntatis... ut est *actio*, impossibile est, quod modificetur ab aliquo inferiori... — ... etiam primum mobile, quatenus modificabilis est eius concursus ad effectum specialem generationis..., pendet in genere causae *materialis* a causa particulari et a dispositionibus eius...“

Mit dieser Lehre steht Bañez vollständig auf dem Boden der ausdrücklichen Lehre des hl. Thomas an verschiedenen Stellen. Die aktive Modifizierung alles Geschöpflichen durch Gott lehrt Thomas u. a.: a) im *Metaphysikkommentar*, li. VI, le. 3. — b) in den *Quaestiones disputatae*: De ver. q. 8, a. 12; q. 23, a. 5. — De pot. q. 3, a. 4. — c) in den *Quodlibeta*, XI, q. 3, a. 3. — d) in *Sentenzenkommentar*: I, d. 3, q. 2, a. 3 ad 3; III, d. 23, q. 3, a. 1 quaestiuncula 1. — e) in der *Theologischen Summe*: I, q. 19, a. 8. „... omnes actiones aliorum agentium modificantur per actionem primi agentis.“ (III, d. 23, q. 3, a. 1, qu. 1). Selbst der freieste Akt, die *Zustimmung*, ist nach Thomas in letzter Linie ein Werk Gottes, wenn auch zunächst des freien Willens:

„Deus movet omnia secundum modum uniuscuiusque... Et ideo in eo qui habet usum liberi arbitrii, non fit motio ad iustitiam absque motu liberi arbitrii: sed ita infundit donum gratiae iustificantis, quod etiam simul cum hoc movet liberum arbitrium ad donum gratiae *acceptandum*.“

Die passive Modifikation des göttlichen Einflusses — unbeschadet dessen im Vorhergehenden gelehrter unfehlbarer Wirkung — nimmt auch Thomas überall an, z. B. 1 II, q. 10, a. 4; q. 113, a. 3. — De malo q. 6 art. un., in corp. et ad 3.

„Deus omnia movet secundum rationem mobilium...“ (De malo, l. c.). *Dummersmuth* 1, 244—246.

Bañez zeigte Molinas *Concordia* bei der spanischen Inquisition an und erklärte einige Sätze derselben als pelagianisch. Umgekehrt bezeichnete Molina Bañez' Lehre als kalvinisch. Beide Teile verteidigten ihre Lehre schriftlich. Bañez und andere sieben Dominikaner schrieben, jeder einzeln, eine Verteidigungsschrift, die sie dem Vorsitzenden der Inquisition überreichten. Dieser befahl, aus den acht Schriften eine zu bilden. Dieser Aufgabe entsprachen Bañez, Petrus de Herrera und Didacus Alvarez in vier Monaten und überreichten die Gesamtschrift, welche folgenden Titel trug:

4. *Apologia Fratrum in provincia Hispaniae sacrae theologiae professorum, adversus novas quasdam assertiones cuiusdam doctoris Ludovici Molinae nuncupati, theologi de societate Iesu, quas defendit in suo libro, cui titulum inscripsit: ‚Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis etc.‘, et adversus alios eiusdem novae doctrinae sectatores ac defensores, de eadem societate. Matriti, die XX. novemb. MDXCV.

Siehe unten, unter: *Akten zur *Congregatio de auxiliis*.

Die *Gegenschrift von Cobos SJ s. *Akten . . .

Die Apologie wurde von Didacus Alvarez überreicht. Unterschrieben sind außer den drei genannten noch 22 Theologieprofessoren und Magistri. — Als Anhang war beigelegt:

5. *De intrinseca divinae gratiae efficacia: Libellus etiam supplex, quo totius apologiae summa paucis exponitur. *QE* II, 353. *Werner* III, 390 f., 394 f., 410 f., 424, 448, 676. — *Serry*³, I, 1; 13; 21; 22; V, 3, 1.

Das war der Anfang der Gnadenstreitigkeiten, von denen man mit *QE* II, 353, auch heute noch sagen kann: „et nondum finis“.

121 a **Barbavarii* Ambrosii, OP (s. XVI), In I^{am} partem primae S. Thomae. (Olim V. Pinelli). Mediolani, bibl. Ambros. D. inf., 380.

121 b **Bavosi*, Alph., Can. reg. S. Salvatoris, Bono- niensis († 1628, theol. lector, Congreg. suae praepositus generalis 1616), Expositio in primam partem D. Thomae. *Tit.* „Exactiss^a. expositio in p^{am}. partem Angelici doctoris D. Thomae Aquinatis per R. D. Alfonsum Bauosium Bono. tradita anno D. M. d. I. X. X. X. IJ. die 3 aprilis.“ *Inc.* „Expositurus iuvenes dilectissimi.“ Rom, bibl. Angelica 1024 (R. 7. 5.) ch. in 4°, 273×192 mm, 240 et 197 pp., s. XVI, madore inquinatus, p. 1—236.

Mazzuchellius, Gli scrittori d'Italia, vol. II, part. II, Brixiae 1758, p. 561 hanc *ms.* commemorat. Nicht bei *Ossinger* und *Hurter* III³, 463, 696.

122

Becanus (Verbeeck, van der Beeck), Mart., SJ (prof. theol. Herbipoli, Moguntii, Viennae, ibidem † 1624). 1. Disputatio theologica ex S. Thomae prima parte. Wirceb. 1599. ... de praedestinatione. Mogunt. 1602. Opera (1634), p. 2. ... de officiis angelorum. Mogunt. 1603. Opera, p. 72. ... an Deus sit auctor peccati contra Calvinistas. Mogunt. 1604. Opera, p. 23. I, 1091, 1—4.

2. Tractatus de Deo et attributis divinis ... Moguntiae, 1611, 8° (349 pp.). Ibid. 1620, 8° (326 pp.). I, 1099, 29. Opera omnia. Moguntiae, 1630, 1631. fol. 2 t. I, 1096 s, 25. *Hurter* III³, 720—723. *KL* II, 161, 162. *KlHl* I, 532.

De Deo c. 18 n. 14 s. (Opp. 1630, t. I, p. 87) Becanus ita loquitur de influxu Dei in creaturas, quae verba citat Card. *Mazzella* SJ, De gratia Christi, Disp. 1 a. 7 n. 202, utrumque *Dummermuth* 1. 731, 735:

„14. Concursus Dei“, inquit Becanus, „cum causis secundis in genere causae efficientis, tribus modis intelligi et explicari potest. Primo, ut Deus ideo dicatur concurrere cum causis secundis, quia dat illis naturalem vim agendi, et eam conservat. Secundo, quia *movet et applicat illas ad agendum*, sicut faber movet et applicat securim ad scindendum. Tertio, quia influit in actionem et effectum illarum. Est autem magnum discrimen inter hos tres modos. Nam primus nihil aliud tribuit Deo, nisi conservationem causarum secundarum. Secundus praeter conservationem tribuit etiam actionem quandam, qua *movet et applicat* causas secundas ad agendum; ita ut actio illa sit distincta ab actione causae secundae: sicut actio, qua faber movet et applicat securim ad agendum, distincta est ab actione securis, qua scindit lignum. Tertius modus, praeter conversationem, tribuit illi etiam actionem quandam, non tamen distinctam ab actione causae secundae, sed plane eandem, ita ut Deus dicatur concurrere cum causa secunda, non quia movet illam ad agendum, sed quia simul cum causa secunda ad eandem actionem et eundem effectum concurrat.“

„15. Nunc quaestio est, in quo istorum modorum proprie consistat concursus Dei? Authores discrepant. *Durandus* putat, solum primum sufficere, nec alium admittit. Alii volunt addendum esse secundum, ut D. *Th. (omas)*, *Capreolus*, *Ferrariensis*. Alii tertium, non secundum, ut plerique¹ recentiores. Et hoc probabilius est, ut deinceps explicabo...“

¹ *Azor* (n. 119) paucos iuniores theologos fuisse testatur.

Mazzella post verba Becani n. 14 loco n. 15 sic dicit:

„Primum concursum, qui mediatu dicitur, solus Durandus, quod sciam, docuit. Alterum, qui concursus praevius vocatur, tenent *Thomistae*; qui propterea admittunt praedeterminationem physicam. Tertium denique, qui est concursus concomitans, seu simultaneus, theologi nostri communiter docent.“

Sententiam ergo, quam vocat Becanus *S. Thomae*, Capreoli, Ferrariensis, vocat *Mazzella* sententiam *Thomistarum*. Ergo *Thomistae*, concluderes ex hoc, nihil aliud docent, ac docuit S. Thomas.

Deinde Becanus ponit tres conclusiones; secunda est contra doctrinam *S. Thomae*, Capreoli, Ferrariensis (n. 15):

„17. Secunda conclusio. Concursus Dei cum causis secundis non consistit in eo, quod Deus moveat et applicet causam secundam ad agendum, idque per actionem quandam distinctam et praeviam. Probatur 1. quia quando ignis proximus est materiae combustibili, non opus est, ut excitetur aliqua actione praevia ad calefaciendum; et tamen opus est, ut Deus concurrat cum igne ad calefaciendum: Ergo concursus Dei non consistit in actione illa praevia. 2. quia illa motio praevia vel requiritur in omnibus nostris actionibus, vel in aliquibus tantum. Si in omnibus; ergo Deus movet et excitat nos ad actiones malas, quod est falsum. Si in aliquibus tantum, ergo possumus aliquid agere sine concursu Dei, quod etiam falsum est.“

Ex hoc apparet, Becanum impugnare motionem praeviam *determinantem*, et hanc esse doctrinam *S. Thomae*, Capreoli, Ferrariensis.

Ad Becani argumentum respondet *S. Thomas*, S. th. 1 II, q. 79, a. 2, actum peccati, cum sit ens, necessario esse a Deo, defectum peccati autem a creatura. Similiter, De malo q. 3, a. 2, actum peccati, in quantum sit actus, esse a Deo, non autem peccatum ut tale. — Respondet *Capreolus* II dist. 25, q. 1, a. 3, ad 4, Deum in actu peccati causare in voluntate creata perfectam rectitudinem in comparatione ad se, non autem in comparatione ad voluntatem creatam. — Respondet *Ferrariensis* III cg. 89, ad 3, Deum dare volitioni, quae est peccatum, „perfectam bonitatem, quae nata est sibi convenire secundum suam entitatem absolutam, et in ordine ad Deum, non autem illam, quae nata est sibi convenire, in quantum ab humana voluntate procedit.“

Ultimo exponit Becanus differentiam inter suam et *S. Thomae* sententiam:

„20. . . . Atque hinc patet discrimen inter nostram et aliorum (*S. Thomae*, Capreoli, Ferrariensis, n. 15) sententiam. Nam alii (*S. Thomas* etc.) excepto Durando, volunt concursum Dei esse influxum Dei in causam secundam; nos contra esse influxum Dei, non in causam secundam,

sed in actionem et effectum causae secundae. Deinde illi (S. Thomas etc.) volunt, concursum Dei esse priorem actione causae secundae, quia per illum concursum movetur et applicatur causa secunda ad agendum. Nos dicimus, concursum Dei et causae secundae esse simul, quia est unica numero actio, quae a duabus causis immediate procedit. Neque Deus prius natura agit, quam causa secunda, sed simul. Ratio est, quia quando duo a se mutuo dependent, tunc alterum non est altero prius, ut patet in duobus correlativis: sed concursus Dei et concursus causae secundae a se mutuo dependent, quia alter sine altero nihil potest efficere: Ergo alter non est altero prior.“

- 123 **Bellarminus*, Rob., SJ, Card. (1452—1621). 1. *Annotationes in 1^{am} S. Thomae. — 2. *In 2^{am} 2^{ae}, 1570—74. I, 1252, D. — 3. *Commentarii in Summam (P). — Cf. Rhapsodiae in D. Thomam. *Hurter* III³, 678—695. *KL* II, 285 bis 293. *KLH* I, 554. *Werner* III, 428 f. *Serry*³, I, 16; II, 1. *Meyer* Liv., II, 19; 20; VI, 19; 20. *Lemos*, Acta, p. 1151, 1154s.
- 123 a **Benedictus Henricus*, O. Carm. (1590), Theologica in Sanctum Thomam commentaria. *Antonio* I, 211.
- 124 *Berthier*, Ab. M. S, 1. De Deo uno et trino. Commentarius in primam partem S. Thomae. 8°. 2 voll. — 2. De Verbo incarnato. Commentarius in tertiam partem S. Thomae. 8°. — Cat. Giac. Marietti, Torino, 1899—1900.
- 124 a **Billot*, L., SJ, Card., De Deo uno et trino. Comm. in I. partem S. Thomae. 1893 sq. 8°. (Br. M. 4223. cc.) — 1895. 8°. (Br. M. 4223. c. 16.) ³Romae 1897. ⁴Romae 1902.
- 124 b *Billuart*, Ren., OP, v. n. 8.
- 124 c *Bisschop*, Humbert., OP, Thomistes et Molinistes. Réplique a la „Courte Réponse“ du R. P. *Frins* SJ au livre de R. P. *Dummermuth* OP „Defensio doctrinae S. Thomae Aq.“. Paris, Bureaux de la *Revue Thomiste* (1896). 8° (58 pp.).
Dummermuth n. 15 a, 2. *Frins* n. 143 a.
- 125 *Brias* (Bryas), Carolus de, vel Carolus ab Assumptione, O. Carm. (prior Duaci, pseud. Philalethes Eupistinus, † 1686, ex Molinismo ad Thomismum conversus). 1. *Scientia media ad examen revocata*. Duaci, 1670, 8° (12, 414 pp.) — Gegen *Annat.* SJ (n. 116). *Sommervogel* III, 906. — 2. *Thomistarum triumphus*, i. e. ss. Augustini et Thomae, gemini ecclesiae solis, summa concordia. 1. De scientia media. 2. De natura pura, seu

duplici Dei amore. 3. De libertate. 4. De contritione. 5. De probabilitate . . . almae Soc. Iesu professoribus dedicata. Tom. I. . . Ed. II., multis additionibus illustrata et refutationibus iunioris Molinistae corroborata . . . Duaci 1672, 4° (332 pp.). — Tom. II. . . Ed. II., . . . cum brevi refutatione Extracti Molinistici Iosephi *de Vita* (OP, † 1677, QE II, 670—673). Duaci, 1673 (429 pp.).

De Vita, n. 137 a.

Thomistarum triumphus in perpetuum firmatus, i. e. ss. Augustini et Thomae inconcussa concordia. I. De scientia media . . . adversus iniustam recentis Molinistae defensionem R. P. *Fourmestraux* Iesuitae († 1683) per germanum Phil. Eupistinum. — Iungitur huic praeclara et solida *de physica praedeterminatione* disputatio theologi lovaniensis, ex triumpho thomistarum nervose deducta. Duaci 1674, 4° (312, 35 pp.), quae seorsim prodierat Bruxellis 1673.

Gleichsam eine Fortsetzung dieses Werkes ist:

3. Funiculus triplex¹, quo necessitas angelici luminis D. Thomae ad veram S. Augustini intelligentiam insolubiliter stringitur adversus Baium, Molinam et Iansenium. Cameraci 1675, 4°. *Hurter* IV³, 325, 326. *Sommervogel* III, 906, 907.

De Vita n. 137 a. Fourmestraux n. 142 c.

126 *Bubalus* de Cancellariis (De Bubalis. Del Bufalo de' Cancellieri) Steph., SJ († Romae 1634), Commentationes Angelicae, in universam Angelici Doctoris tractationem de angelis, quae est in prima divini operis parte . . . Lugd. 1622. II, 310, 311, 2. *Hurter* III³, 654.

126a *Büttner*, Sigismundus, OSA (1734). 1. Tractatus de promotione physica. — 2. Tractatus contra scientiam mediam. *Ossinger* 172.

127 *Buonpensiere*, Fr. H., OP. 1. Commentaria in I. partem S. th. . . a q. 1—22 (De Deo uno). Ratisb., Romae etc. Pustet, 1902. 8° (XVI, 975 pp.) — 2. Commentaria in III. partem . . . , q. 66, 72, 73—82. De baptismo, confirmatione, eucharistia. Romae 1899 (lithographiert).

Durch Einfachheit und Klarheit ausgezeichnet. Die ältere thomistische Literatur ist gründlich und sehr zweckmäßig verwertet, die Auffassung der großen Kommentatoren, besonders Cajetans und Bañez' fleißig berücksichtigt. Auch die nach den heutigen Bedürfnissen not-

¹ Einen anderen *Funiculus triplex* schrieb vielleicht *Erkens* OSB (n. 138 a, 2).

wendigen Ergänzungen sind vorhanden. Druck etwas klein. Laur. Zeller OSB, im Jahrbuch für Philos. u. spek. Theol. (*Commer*) 16 (1902) 496—499.

- 127 a **Burghaber*, Adamus, SJ et *Molitor*, Isaias, SJ (professores Lucernae 1648—50), In *Summam divi Thomae*. Engelberg 630—634.

Burghaber (sic), Adamus, SJ (1649), *Commentarius in summam s. Thomae*. Engelberg 873. Cf. VIII, 1948, A.

**Busaeus*, v. Leo, n. 165.

- 128 **Buscher*, Maximilianus, SJ (Moguntiae, 1629). 1. *Disputationes in primam partem Thomae Aquinatis, de Deo uno et trino, dictante R. P. Maximiliano Buscher. 'Theologia, seu sacra de Deo divinisque rebus doctrina... — .. quam in moralibus, malum, peccatum et culpa soleant pro eodem accipi.'* — *In calce*: 'Caetera quae hic tractat D. Thomas usque ad quaest. 71, supponuntur, tum tractata in Philosophia vel de passionibus animae de habitibus in genere, de virtutibus moralibus acquisitis tum tractanda alibi commodius; vel de virtutibus moralibus infusis et habitibus supernaturalibus donis, beatitudinibus et fructibus Spiritus sancti. Itaque iis omissis pergemur (sic) ad quaest. 71, ubi D. Thomas incipit agere de peccatis; anno 1629 29 Sept. die patris Suarez depositioni sacra, profess. R. P. Maximiliano *Buscher*.'

Oxford, Bodl. Laud. misc. 53 (206 ff.).

2. Eiusdem 'Prima pars theologiae scholasticae angelici Doctoris Sancti Thomae Aquinatis de Deo, ut creator est maxime Angelorum'.

3. Eiusdem 'Prima secundae eiusdem de ultimo fine seu beatitudine hominis et actibus humanis... 'Moguntiae anno 1629, 3 priores datae a reverendo patre Maximiliano... ' *Inc.* 'De Deo, et (ut?) creator est maxime Angelorum.' *In calce partis II.* '25 Sept. A. 1629, die obitus Francisci Suarez'.

Oxford, Bodl. Laud. misc. 54.

- 128 a **Cabreiro*, Franciscus, O. Cist. (1609, Lusitanus, Cisterciensium sodalis in Alcobazae monasterio, Dr. theol. et prof. in Conimbricensi academia), *Commentaria doctissima in universam Sancti Thomae Summam*. In monasterio Alcobaziensi. *Antonio I*, 411.

- 128 b *Caietanus*, Thomas de Vio, OP, v. n. 9.

- 129 *Canninus*, Paulus Maria, OP († 1716), *Disputationes theologicae in primam partem S. Thomae*. Fol., 3 t. T. I. Romae, Komarek, 1709. T. II, *ibid.*, *id.*, 1713. T. III. Romae, Dom. Ant. Hercules, 1717. *QE* II, 973. *Hurter* IV³, 681.
- 130 **Canus* (Canus), Melchior, OP (c. 1505—1560), der berühmte Verfasser des Werkes *De locis theologicis* libri 12, Salmanticae 1503, hat auch einen handschriftlichen *Kommentar zur S. th. I und I II hinterlassen. Er war in Salamanca Schüler des Franz Vittoria OP und später selbst dort Professor, nahm am Trienter Konzil teil. *QE* II, 178, 7.
- 130a *Capponi a Porrecta*, OP, v. n. 10.
- 130b *Carleton*, T. C., v. n. 11.
- 130c **Carolus*, Iacobus, OSB, v. n. 335.
- 130d **Carta*, Gav., SJ († 1653), *Commentaria in Summam D. Thomae*, 1653. II, 784, A.
- 130e *Caspe* (Caspensis), Ludovicus de, O. Cap. (Hispanus, 1641), *Cursus theologicus complectens praecipuas materias, quae in scholis tradi et legi solent, secundum ordinem D. Thomae*. Lugduni 1641. Fol. 2 t. *Antonio* II, 29.
- Castaldi*, v. *Gastaldi*, n. 145.
- 131 **Castelarius* (Chastelier), J., SJ (1587—1589), *Commentarius in S. th. I. Praefatio et totius operis divisio a D. Castelario 3 octobris 1589 data in collegio Claromontano Parisiis . . . Quamvis in Dei et eorum quae . . . absolutum signat.* Paris, S. Geneviève 266. Cf. IX, 33 B.
- 132 **Clarius*, Ioannes (Tungrensis, prof. regius, 1596), *Dictata in primam partem S. Thomae*. — *Annotata . . . per R. D. M. N. Johannem Clarium, Tungrensem, professorem regium, anno 1596, aprilis 24.* *In fine*: *Ultimam imposuit manum R. D. M. N. Ioannes Clarius, Tungrensis, anno Domini 1598, 13 martii.* Pas-de-Calais 1 (241 ff.).
- 133 *Compton-Carleton*, Thomas, SJ (aus der Grafschaft Cambridge, SJ 1617, Prof. der Literatur in St. Omer, der Philos. u. Theol. am Englischen Kolleg SJ in Lüttich, c. 1591—1666), *Cursus theologicus . . . rerum . . . quas prima pars et prima secundae Divi Thomae complectuntur. Quaestiones insuper ad mores et praxim spectantes . . . Tom. I. Leodii, apud I. M. Hovium, 1658. fol. (574 pp.). — Tom. posterior . . . quas secunda secundae et tertia pars divi Thomae complectitur. Quae-*

- stiones insuper ad mores et praxim spectantes . . . 1662 (626 pp.).
- Cursus theologici . . . editio secunda . . . Antverpiae, Verdussen, 1684, 1689, 2 t. fol. (570, 626 pp.). — Ed. III. Antverpiae, 1710, fol., 2 t.
- II, 1355, 3. Cf. *Hurter* IV³, 33 (ungenau).
- *Dictata de angelis, de beatitudine, de actibus humanis. Oxford, Bodl., Tanner 356 (102 ff.).
- 133 a *Cordeyro*, A., v. n. 12.
- 133 b *Corduba*, Jos. de, OSA, v. n. 13.
- Antonio* I, 804. Nach ihm ist er identisch mit *Thomas de Herrera*; über ihn *Antonio* II, 303. *Ossinger* 432—436.
- 133 c **Corpore Christi*, Mancius de, OP (1576), Erudita in universam S. Thomae Summam, eiusque interpretem Caetanum commentaria. Salmanticae in bibl. OP. *QE* II, 244. — V. n. 171 b.
- 134 **Creitton*, Guil., SJ, In I^{am} S. Thomae, 1617. IX, 148, C.
- 135 *Cruce*, Andreas a (Lao), O. Carm. († 1675), Commentarii in S. Thomae I. et 1 II. partem. Genuae 1650—1656, 4 t. *Hurter* IV³, 19.
- 135 a **Cruz* (a sancta Cruce), Franciscus de sancta, OP (1591), Commentaria in universam S. Thomae de Aquino Summam. *QE* II, 302. *Antonio* I, 475.
- Cumel*, Franc., OBMV de Mercede, v. Zumel, n. 235.
- 135 b **Curtius*, Augustinus, OSA (s. XVII ex.), In I. partem Summae theologiae. 4°. 2 voll. *Ossinger* 284.
- 135 c *Daelman*, C. G., v. n. 14.
- 136 **De Angelis*, Mutius, Spoletinus, SJ (1591—1594, Romae), Commentarii in d. Thomae Aquinatis Summae theologiae partem I et II. 8 tomi (453, 292, 354, 409, 285, 383, 403, 514 pp.). Bamberg, kgl. Bibl., Theol. Hss. 198/1—8. Q. V. 17—24 (Kat. I, 771, 772). Cf. *Sommervogel* I, 388, B.
- 136 a **Deckers*, Ioannes, SJ, v. n. 15.
- 136 b **De Paz* (a Pace), Matthias, OP (1517), Commentaria in universam S. Thomae Summam. *QE* II, 38.
- 137 **Desruelles*, Adr., SJ (n. 1706, floruit adhuc 1761). 1. Tractatus theologici in 1. partem divi Thomae. — 2. Tractatus theol. in primam 2^{dae} . . . de fine ultimo . . . (511 pp.) . . . de peccatis, gratia, iustificatione, merito

(607 pp.). — 3. 4. Tractatus theologicus in 2^{am} 2^{ae}, et 3^{am}.
3 voll. (600, 600, 600 pp.). . . . in 3^{am} partem . . . (541 pp.).
— Omnes tractatus formant 8 voll.

III, 17, 18, nn. 1—5.

- 137a *De Vita*, Iosephus, OP († 1677), Tractatus sex, duobus tomis distributi, quorum tomus I tractatum de proprio et per se principio, unde provenit peccatum in actionibus voluntariis, continet, in duas partes divisum . . . Panormi 1665, fol. (580 pp.). *QE* II, 670.

In diesem Werke bekämpft zwar der Verfasser die *scientia media*, leugnet aber die *praemotio physica*. Durch ein Dekret des Ordensgenerals Ioannes Thomas de *Rocaberti* vom 31. Oktober 1674 wurde der erste Band scharf abgelehnt und die Drucklegung des zweiten verboten. *QE* II, 671, 672. *Serry*³, V, 3, 12, 859s.

Brias, n. 125.

- 137b **Du Puy*, Ioannes, OSA (s. XVI/XVII), Commentaria in Summam divi Thomae. *Ossinger* 724.

- 137c *Duval*, Andr., v. n. 16. — Cf. „In primam partem D. Thomae annotata, data a domino Du Val, lectore regio⁴. Narbonne 15. Avignon 266, f. 3—246, a. 1604.

**Du Val* (1611), „. . . ad secundam secundae D. Thomae . . . 1611⁴. Nancy 67. — Cf. *Serry*³, II, 26, 293.

- 138 **Eberhard*, G., SJ (1555—1621), In Summam D. Thomae, I, 2 II. 1584—1586. Bibl. Eichstätt, n. 219, 221. IX, 273, A, B.

- 138a *Erkens*, Placidus, OSB (ad s. Mathiam prope Treviros Professor, theologiae et philosophiae olim Professor). 1. (a) *Speculum Angelico — Benedictino — Thomisticum*, in quo tum Deus physice — Thomistice movens, cum refutatione libelli P. *Kirschs* (SJ, n. 161 a), (b) tum Ens rationis esse obiectum Logicae, tum neutram propositionum contradictoriarum circa futurum contingens, praescindendo a decreto Dei, esse determinate veram aut determinate falsam; ac (c) denique eandem veritatem obiectivam non posse ab eodem simul per diversa etiam media sciri, opinari et credi: De puro ac plano ex S. Thoma, Doctore Angelico demonstrantur. Coloniae, apud Wilhelmum Metternich, Bibliopolam, sub signo Gryphi, 1713. *Ziegelbauer*, Magnoaldus, OSB, *Historia rei literariae OSB*, t. IV. (1754), 291. Cf. *Hurter* IV³, 649.

Nach der Vorrede des Werkes von *Kirsch* SJ (n. 161a), „Deus movens . . .“ (c. 1709), zu schließen, müßte *Erkens* vor dem *Speculum* (1713) ein Werk unter folgendem Titel verfaßt haben:

2. Funiculus triplex¹ . . . 3. Deus movens ex mente S. Thomae, Doctoris Angelici, cum praedeterminatione physica ad vivum ex eodem depicta . . .
- Kirsch, n. 161 a.
- 139 **Espinosa*, Mich. de, SJ († 1630), In primam S. Thomae, 1630. 2 tomi prelo parati. III, 454, A. *Antonio* II, 134.
- 139 a *Estius*, G., v. n. 17.
- 140 *Exechiel* (Ezechiel?) a s. C. Iesu, R. P., Adnotationes in I. partem Summae D. Thomae, q. 44—109. 8° (400 pp.). Cat. ‚Propaganda‘, Roma (1909).
- 141 *Fasolus*, Hier., SJ († 1639), In primam Summae commentaria. Lugduni 1623—1636. 3 t. III, 549, 1. *Hurter* III^s, 646.
- Cf. Fr. Iohannis *Nazarri*, OP, responsiones ad Hier. Fasoli, SJ, censuras commentarii sui in I. Parte S. Thomae, in: ‚Opuscula varia‘. Bononiae 1631.
- III, 549, 1. *QE* II, 544.
- 142 **Felix*, Simon, SJ (1583—1656), Commentaria in I. partem Summae S. Thomae, Friburgi Brig. 1632. Bibl. in Karlsruhe. III, 605, C.
- 142 a *Ferre*, Vinc., OP, v. n. 18.
- 142 b *Fonseca*, Hieron., OP (1662), Commentaria in quasdam quaestiones S. th. I. s. l. a. *QE* II, 603.
- 142 c Cf. *Fourmestraux*, Franc. de, SJ (1625—1683, Prof. d. Theol. in Douai), Iusta defensio adversus convicia et imposturas Pseudophilalethis vanum Thomistarum triumphum de scientia media temere nuper iactantis. Exponuntur eiusdem errores, et inanis conatus ad conciliandos Pseudo-August. discipulos cum neotericis Thomistis . . . Duaci, typis Mariae Serrvriar, 1673. 8° (444 pp.). III, 906, 3. *Hurter* IV^s, 326.
- Brias, n. 125.
- 142 d **Fournier*, Oliverius, OP († 1694), Commentaria in S. th. I, 1 II, III. *QE* II, 738.
- 143 **Franciscis*, Thomas de, OP (1656). 1. Tractatus de SS. Trinitate, ad primam partem Summae S. Thomae. — 2. Commentaria in primam secundae a q. 71—89 (de peccatis). — 3. Tractatus de fide, spe et caritate, et de Romano pontifice, ad secundam secundae eiusdem. *QE* II, 585.

¹ Einen anderen *Funiculus triplex* schrieb *Brias* (Carolus ab Assumptione, O. Carm., n. 125, 3).

- 143a Cf. *Frins*, V., SJ, Sancti Thomae Aquinatis O. P. doctrina de cooperatione Dei cum omni natura creata praesertim libera, seu S. Thomas praedeterminationis physicae ad omnem actionem creatam adversarius. „Responsio ad R. P. F. A. *Dummermuth*, OP, praedeterminationis physicae defensorem.“ 1893.
Dummermuth, n. 15 a, 2.
- 144 *Galea*, L., Dichiarazione delle prime 26 qq. della Somma teologica, estratta parola per parola dalle opere dell' angelico dottore. Melitae 1879. *Hurter* V³, 1533.
- 144a *Gammaches*, Phil. de, v. n. 19.
- 145 *Gastaldi* (Castaldi), Ioannes Thomas, OP († 1655), Commentaria in primam partem Summae angelici Doctoris D. Thomae. De angelis, q. 50—64. T. I. Romae, Dominici Manelfii, 1651, fol. *QE* II, 582, 583. *Hurter* III³, 941.
- 146 *Gillius* (Gil, Gyl), Christophorus, SJ († 1608), De sacra doctrina et essentia atque unitate Dei ll. 2 (in S. th. I). Lugd. 1610, fol. Colon. 1610; 1619; 1641. III, 1411, 1. *Hurter* III³, 397, 398.
- 147 **Giustiniani*, Aug., SJ († 1590, Lehrer des hl. Aloysius Gonzaga). 1. Doctrina theologica, ordine quaestionum et articulorum D. Thomae digesta.
„Valde illustre sui ingenii monumentum, typographia dignum, quod in Collegio Romano conservatur, et in Tabulario generali Societatis in Domo professa“ (*Sotwel* SJ).
2. Quaestiones in I. D. Thomae. Romae 1583. 4°. Dillingen, Lyzealbibliothek. III, 1489, A, D.
- 148 **Godigno* (Godinho), Nic., SJ († 1616), Commentarii in I^{am} D. Thomae, 1597. 4°. Lissabon, Nationalbibliothek. III, 1521, B.
- 148a *Godoy*, Petrus de, OP, v. n. 20.
- 148b **Gomez*, M., SJ, v. n. 21.
- 149 *Gonzalez* de Albelda (Alvelda), Ioannes, OP († 1622), Commentaria et disputationes in I. partem D. Thomae. Compluti, 1621, 2 t. Neapoli, 1637. — (Non fuit Molinista.) *QE* II, 427. *Hurter* III³, 657. *KL* V, 842. *Klhl* I, 1731.
Nazarius OP, n. 183. — *Serry*³, IV, 26; V, 3, 9.
Gorcum, Henricus de, v. Gorrichem, n. 149a.
- 149a *Gorrichem* (Gorcum), Henricus de (c. 1386—1431, Procancelarius Univers. Coloniensis et canonicus, Thomista), Quaestiones

in *Summam theologiae sancti Thomae Aquinatis*. f. 2a—49b: I. pars. f. 50b—85b: 1 II. f. 86b—130a: 2 II. f. 130b—175a: III. pars. s. l. a. (Eßlingen, Konrad Fyner). fol. 2 col. (175 ff.). Hain *7806. Günther, Leipzig, 1032. Proctor 2472. Br. M. I C. 8955 (Cat., Part. II, 514). Wien, Schotten.

f. 1b. Quaestiones . . . cum suis propositionibus et correlariis more positionum responsalium in partibus (*Summae theologiae*) doctoris sancti (Thomae Aquinatis) fabricavit et ordinavit numero et ordine continentur tali: praeponendo cuilibet parti seorsum suas quas continet quaestiones, et primo parti primae.

149 b *Gotti*, Vinc., OP, v. n. 22.

149 c *Granado*, Iac., SJ, v. n. 23.

149 d *Grandi*, Bon. M., OP, v. n. 24.

150 **Gravenegg*, Wolfgang., SJ (1594—1650, aus Ellwangen, studierte im Coll. Germanicum, 1612 SJ, Prof. d. Philos. u. Theol. in Dillingen, Rektor in Dillingen und München, 1636—1642 Provinzial, † in Innsbruck). 1. *Commentationes in I. partem D. Thomae Dilingae*, 1624. 4° (359 ff.). München, Hofb. n. 17.306. — 2. *Quaestiones in primam secundae Thomae Aquinatis, de actibus humanis et de gratia*. 4°, a. 1627—28 (755 pp.). München, Hofb. 4884. — 3. *Commentarius in S. Thomam Dilingae*, 1625. Bibl. in Karlsruhe. III, 1719, A, B (wie oben, 1, zu verbessern), C.

Gregorius, Ariminensis, OSA († 1358) schrieb: „*Lectura in l. 1. et 2. sententiarum*.“ Par. 1482, fol.; 1487, fol. Mediolani 1494, fol. Valentiae 1500, fol. Ven. 1518, haer. Octav. Scoti fol. „*cura Pauli de Genazzano*“ (*Ossinger* 75). *Hurter* II³, 621.

Ossinger 394 führt an: *Paulus de Genazzano* (s. XVI) „edidit etiam comment. Gregorii Ariminensis in primam et secundam D. Thomae, et Reverendissimo P. Mag. Generali *Aegidio* Viterbiensi dicavit. Venetiis 1503.“ — Es dürfte dies der obige Sentenzenkommentar sein. Weiter ist es fraglich, ob es von diesem eine Ausgabe, Venedig 1503, gibt.

151 **Halden*, JB., SJ (1649—c. 1726, aus Blumegg bei Bregenz, SJ 1665, Prof. der Philos. in Dillingen und der Theol. in Innsbruck), *Tractatus in I. D. Thomae*. Dillingen, Lyzealbibl. IV, 39, B.

Hamelman, v. Hemelman, n. 152.

151a **Hardter*, Henr., OSB (n. 1670, ad s. Emeramum, prof. Benedictoburanus, 1705—1712, 1721 abbas Michelfeldensis in Palatinatu superiore, † 1738). 1. *Tractatus de gratia, de fide, spe et caritate; de deo uno et trino*. 1705—1707. München, Hofb. 4910 a, b, (224, 270 ff.). — 2. *Eiusdem tractatus de gratia; de iure et iustitia; de beatitudine, de actibus hu-*

- manis, de conscientia, in theologiam practicam problema. 1705—1712. Ebenda 4911 a, b, c. — 3. Eiusdem commentarius de religione, de sacramentis in genere et specie usque ad poenitentiam. 1712. Ebenda 4926. — Cf. *Hurter* IV³, 1304.
- 152 *Hemelman* (Hamelman), Georg., SJ († 1637), *Disputata theologica* in I. partem S. Thomae. Granatae, 1637. 2 voll. Dazu zwei ungedruckte *Bände.
IV, 263, 5. *Hurter* III³, 665.
- 152a *Henao*, Gabriel de, SJ (1612—1704). 1. *Scientia media historice propugnata, seu ventilabrum repurgans veras a falsis novellis narrationibus circa disputationes celeberrimas de ea scientia* . . . Lugd. 1655. . . . auctum et locupletatum . . . continet *Parerga XXXIX* . . . Salmanticae 1665. fol. (46 ff., 565 pp.). Dilingae 1687, 4° (527 pp.). IV, 267, 6. *Hurter* IV³, 670.
Enthält nach *Morgott* (*KL* III, 918 f.) historische Beiträge zur *Congregatio de auxiliis*. — Vgl. *Serry*³, Praef., § 2.
2. *Scientia media theologice defensata. Opus . . . distributum in duas partes* . . . Lugd. 1674, 1676. fol. (432, 854 pp.). IV, 267, 7. *Hurter* IV³, 670.
- 152b *Henriquez*, Andreas de Villegas (1618, canonicus et prof. Complutentis primarius, in rebus fidei censor), *Controversiae de Deo uno, i. e. de Dei scientia et ideis ac voluntate; de praedestinatione item atque reprobatione hominum*. Compluti 1618, fol. *Antonio* I, 75. *Hurter* III³, 399.
- 153 *Herice*, Val. de, SJ († 1636), *Tractatus quatuor in Iam S. Thomae. Pampilonae*, 1623, fol.
IV, 297, 1. *Hurter* III³, 664. Br. M. 4061. k.
Tract. I, disp. 7, c. 1 ait: „Primores scientiae mediae patroni e nostra Societate sunt. Inter eos princeps Pater *Molina* . . . deinde P. Petrus *Fonseca*.“ Putat, magistris SJ hoc donum collatum esse contra Lutherum et Calvinum aliosque sectarios: „In qua re divinam veneror submissee providentiam, et singulare ipsius beneficium in nostrae religionis magistros collatum agnosco . . . et doctissimos eiusdem familiae scriptores . . . caelesti lumine perfuderit, hacque illustraverit scientia, qua libertas arbitrii contra Lutherum et Calvinum aliosque sectarios defendi potest.“ *Dummermuth* 1, 750.
Fonseca n. 274. *Molina* n. 293 c.
- 154 *Herrera*, Augustinus de, SJ (1623—1684), *In I. partem S. Thomae. Compluti, Fernandez*, 1671—1675. 4°. 5 t. (554, 486, 431, 379, 497 pp.). IV, 312, 1—5. *Hurter* IV³, 360.
T. I, q. 22—24, de praedestinatione et reprobatione, 1671. — T. II, q. 14, de scientia Dei, 1672. — T. III, q. 19—21, de voluntate

Dei, 1673. — T. IV, q. 27—43, de Trinitate, 1674. — T. V, q. 50—65, 106—114, de angelis, 1675.

- 155 *Herrera*, Petrus de, OP (c. 1548—1630, 1567 Prof. d. Theol. in Salamanca, Bañez' Nachfolger, 1621 Bischof mehrerer Diözesen nach und nach). 1. In tractatum de Trinitate D. Thomae Aquinatis commentarii et disputationes. Papias, J. B. Rubeus, 1627, 4° (659 pp.). — 2. *In universam D. Thomae Summam commentarii. Romae, in archivio OP. *QE* II, 467.

„... in interpretando S. Thoma subtilissimus, ... cuius ... in scholastica ... theologia lucubrationes nondum impressae manibus omnium teruntur, evolvuntur, avidissime expetuntur.“ Dominicus *Gravina*, OP († 1643), *Vox turturis* (1625 etc. *QE* II, 533), p. 2, c. 23. *Hurter* III³, 658.

- 155 a *Herrera*, Thomas de, OSA, 1585—1654. *Ossinger* 432 bis 436. *Antonio* II, 303.

Nach *Antonio* I, 804 ist er identisch mit Iosephus a Corduba: „... auctore mihi eo, qui scripsit *Alphabetum* huius ordinis, Thoma de Herrera ...“.

- 156 **Holzer*, Leonardus (1573), ‚Commentarius in primam partem Summae Theologiae D. Thomae Aquinatis.‘ *Inc.* ‚Theologia si nomen spectes idem est quod sermo ...‘ *In marg.* ‚12 Novemb. anno 1573, ceptus a R. P. Leonardo Holzero.‘ *Des.* ‚quia nullum singulare in rerum natura existit sine existentia.‘ Oxford, Bodl. Laud. misc. 67 (131 ff.).

- 157 **Hurtado de Mendoza*, Petrus, SJ (1578—1651), *Commentaria* in D. Thomam, p. I et III.

„Parabat praelo Tomum II in III Partem D. Thomae, qui MS. custoditur in collegio Salmanticensi, et praeterea Commentarios in I Partem, sed illis mors supersedere coëgit“ (*Sotwel*). IV, 535, A.

- 158 **Illsung*, Iac., SJ (1632—1695, aus Hall in Tirol, 1650 SJ, Gymnasialprof. in Hall, lehrte neun Jahre Philosophie und dann Theologie in Ingolstadt und Augsburg, war Kanzler in Dillingen, Rektor in Landshut und Hall), *Quaestiones theologicae* in 1^{am} S. Thomae, de angelis <et 1 II>, beatitudine, actibus humanis . . . 1676—1677. — <In 2 II>, De fide, spe et charitate. Dillingen, Lyzealbibliothek. IV, 556, B.

- 159 *Ituren* (ps. Thomas Pius), Thomas de, SJ († 1630), *Commentarii* in 1^{am} S. Thomae. Madriti, 1619.

IV, 687, 1. *Hurter* III³, 664.

- 159 a *Janssens*, Laur., OSB, v. n. 25.

160 *Javellus*, Chrysostomus, OP (1538), In primam partem S. Thomae (q. 1—13, et in quaestiones de Trinitate). Mog., Baltazari Lippii, 1611, fol. Item in calce I. partis S. Thomae, in opp. eius, ed. Antv., 1612.

In tractatu ‚De Dei praedestinatione‘ (post q. 13) a s. Thoma deficit et ‚nomen suum indelebili macula foedavit.‘. *QE* II, 105. *Hurter* II³, 1209, 1283.

160a *Joseph*, Daniel a s. (Legourveneur, † 1666), O. Carm., Disputationes in S. th. I, q. 1—50. Cadomi 1649, fol. *Hurter* IV³, 39.

161 **Jost*, Bern., SJ (1669—1729, aus Thann im Elsaß, SJ 1685), In primam partem D. Thomae, Et primam 2^{dae}. De Angelis, Beatitudine hominis, et Actibus humanis. Dictavit P. Bernardus Jost. Scripsit P. Guiliel. Grebner. s. l. a. 4° (82 et 137 pp.). Löwen, Jesuitenbibl. IV, App. XI, A.

161a *Kirsch*, Petrus, SJ (1638—1721, aus Trier, 1673 Prof. der Philos. und Theol. in Trier), Deus movens ex mente S. Thomae Doctoris angelici, absque praedeterminatione physica. Coloniae, apud Servatium Noethen, 1708, 12° (158 pp.). — Deus movens . . . Pars altera ad intelligendum divinae motionis modum necessaria, in qua . . . inter multiplices auctoris Funiculi errores, modus divinae motionis . . . stabilitur . . . Confluentiae, typis J. Fr. Krabben, s. a. (Approb. 1709). 12° (360 pp.).

P. *Kirsch* in praefatione: „Contra libellum meum,“ ait, „cui titulum feceram Deus movens . . . tertius qui scripsit, est admodum reverendus Pater Placidus *Erkens* Ordinis SS. Benedicti, SS. theologiae lector, is Funiculum triplicem¹ typis edidit duosque primos paucis paginis quasi per transennam attigit, tertium vero contra me ex professo scripsit sub hoc titulo: Deus movens ex mente S. Thomae Doctoris Angelici cum praedeterminatione physica ad vivum ex eodem depicta . . .“

Deus movens, ex mente S. Thomae absque praedeterminatione physica tractatus. Coloniae Agrippinae, 1711, 12°. IV, 1083, 2. Cf. *Hurter* IV³, 649 (ungenau).

Erkens, n. 138a. *Knippenberg*, n. 162.

162 *Knippenberg*, Sebast., OP (prof. in univ. Coloniensi, † 1733). 1. De providentia Dei gubernante per motum iuxta mentem s. Augustini episcopi et S. Thomae Aquinatis Doctoris Angelici. Coloniae, Cornelii Cönen, 1700. 12° (384 pp.).

¹ Alius *Funiculus triplex* editus est a. 1675 a *Brias*, O. Carm. (n. 125).

QE II, 752. — 2. Deus movens iuxta mentem D. Thomae, seu responsio ad libellum P. *Kirsch*, SJ. Coloniae Agrippinae, Metternich, 1708. 12°. *Sommervogel* IV, 1083, 2. Cf. *Hurter* IV³, 649₁.

Die Angabe *Hurters* (IV³, 338), daß *Knippenbergs* erste Schrift: „De providentia Dei . . . Coloniae 1700“, gegen *Kirsch* SJ (n. 161 a) gerichtet sei, dürfte auf einer Verwechslung beruhen.

3. *Doctrina s. Thomae in materia de gratia ab erroribus ipsi falso impositis liberata; adiungitur compendium doctrinae C. Jansenii . . . in quinque famosis prop. illius damnatae.* Coloniae 1718. — 4. *Contra librum auctoris anonymi (Ioannis van Bilsen OP) intitulati: Praedicatorii ordinis fides et religio vindicata.* Coloniae 1721. *Hurter* IV³, 338, 339.

Libri sub nn. 3, 4 nominati secundum *Hurter* (l. c.) decretis 20. Sept. 1719 et 29. Iul. 1722 prohibiti sunt.

162 a *Koellin*, Conr., OP, v. n. 26.

162 b *Kolbe*, Franc., SJ, v. n. 27.

162 c *Labat*, Petr., OP, v. n. 28.

Lao, v. Cruce, Andreas a, v. n. 135.

163 *Laurenço* (Laurentius), Augustinus, SJ († 1695), *Syn-tagmata theologica sive principales theologiae tractatus, ad I. partem D. Thomae, (t. I), qui complectitur triplicem tractatum: 1. De Deo viso sive de visione beata. 2. De Deo praedestinato sive de divina praedestinatione. 3. De Deo uno et trino sive de sacrosancto Trinitatis mysterio.* Leodii Eburonum, 1690, fol. — Tom. II. ad 1 II. D. Thomae, qui continet triplicem tractatum: 1. De conscientia, ubi probabilismum tuetur. 2. De merito. 3. De reviviscentia meritorum. *Ibid.*, 1692. *Hurter* IV³, 360, 361. Br. M. 3553. ee.

163 a **Ledesma*, Io., SJ, v. n. 29.

164 *Ledesma*, Petrus de, OP († 1616). 1. *Tractatus de divinae gratiae auxiliis, circa illa verba Isaiae cap. 26, 'Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine', et circa doctrinam S. Thomae multis in locis, praecipue I. p. q. 19, a. 8 et q. 23, et prima Secundae, q. 111. Salmanticae, Antoniae Ramirez, 1596 (Br. M. 4051. ff.). *Ibid.* 1611, fol. (639 pp.). *Hurter* III³, 391.*

2. Primera parte de la summa en la qual se cifra y summa todo lo que toca y pertenece a los sacramentos, con todos los casos y dudas morales resueltas y determinadas.

Principalmente lo que toca y pertenece al sacramento de la confesion, que va todo muy distinctamente declarado, y todo lo que pertenece a las censuras ecclesiasticas. Salamanca, 1598. — Rursus ,curiosamente añadida de todo lo perteneciente al sacramento del matrimonio'. Salamanca, 1598; 1615, fol. ³Lissabon, Petr. Craesbeeck, 1617, fol. (565 pp.).

Segunda parte de la summa en la qual se cifra y summa todo lo moral y casos consciencia que no pertenecen a los sacramentos, con todas las dudas con sus razones brevemente puestas. Salamanca, 1598, fol. Añadido el tratado del estado de todos los hombres. Salamanca, 1598; ²1615, fol. ³Lissabon, Craesbeeck, 1617, fol. (688, 173 pp.). Barcelona, 1616, 4º, 2 t. (utraque pars).

Latine I. pars de sacramentis, ex Hispanico traducta per Raimundum de Ladesou OP. Duaci, Marci Wyon, 1630, 4º (1002 pp.). — Altera pars latine reddita per F. Nicolaum de Cruce. Coloniae, Conr. Butgenii, 1618, 4º. Cf. *Antonio* II, 208. *QE* II, 404. *KL* VII, 1604, 1605. *KlHl* II, 595. *Hurter* III³, 391. — V. n. 402.

Legourveneur, v. Joseph, Daniel a s., O. Carm., n. 160 a.

- 165 **Leo*, Ioannes, SJ (1540—1609, Xeresanus, 1584—1590 in Mainz, † in Köln), Commentarii in primam secundae D. Thomae R. P. Io. Leonis Xeresani. Tom. I. De virtutibus et vitiis, in 1. 2. D. Thomae, auctore *Busaeo*¹, Noviomago, Soc. Iesu Theologo. Moguntiae 1577. — Tom. II. De Angelis, in primam partem D. Thomae, Moguntiae expositam an. 1581 a *Xeresano*, Hispano, Soc. Ies. theologo. — Tom. I in tertiam partem D. Thomae, auctore *Xeresano*. — Tom. III. De tribus posterioribus Sacramentis, item disputatio de mundo et eius partibus, auctore *Xeresano*. Cat. mss. biblioth. Gothanae (Lips. 1714), p. 110. IV, 1692, 1693, A.

165 a *Lépicier*, Al. M., v. n. 30.

- 166 *Lezana*, Mauritius de, OP († 1668), Commentaria in totam I. p. Summae S. Th. de Aq. Matr., 1668, fol. *QE* II, 625. *Hurter* III³, 6. *Antonio* II, 118.

- 166 a **Lobat*, Melchior (1577), „Annotationes in 1^{am} p^{em} D. Thomae traditae a sapientissimo Melchiori Lobato Prae-

¹ *Sommervogel* II, 416—443, zählt drei Brüder *Busaeus* (Buys, Busée) auf, Johann († 1611, durch 20 Jahre Prof. der Theologie in Mainz, wo er starb), Peter († 1587), Theodor († 1609, war u. a. in Graz). Der oben erwähnte *Busaeus* dürfte Johann sein.

ceptore meo, 20 Januarij anno domini 1577.“ *Inc.* „Quoniam initium huius p^{ae} p^{is}.“ Rom, bibl. Angelica 2 (A. 1. 5) ch. in fol. 348×235 mm, 627 ff. s. XVI.

Sec. catal. opus tumultuarium, praesertim a fol. 247 usque in finem, ubi plura interseruntur minoris formae. Fortasse autographum cuiusdam Lobati discipuli.

- 166 b *Lobkovitz*, Caram., O. Cist., v. n. 31.
- 166 c **Lorenzana* (Lorençana), Ioannes de, OP († c. 1620, Hispanus, Salmanticae studuit, Limam profectus, provincialis, confessarius fuit S. Rosae Limanae), In universam S. Thomae de Aquino Summam commentaria. fol. 4 voll. Romae in archivio OP editionis causa servata. *QE* II, 417. *Antonio* I, 721.
- 166 d *Ludovicus Caspensis*, O. Cap., v. Caspe, Lud. de, n. 130e.
- 167 *Lugo*, Franc. de, SJ († 1652, frater Card.), Theologia scholastica in I partem D. Thomae. Lugduni, 1647. V, 175, 3. *Hurter* III^s, 911.
- 167 a **Lviz* (Ludovicus), Petrus, SJ (1539—1602, Valentia Hispaniae ortus). 1. In primam partem D. Thomae de angelis. — 2. Commentarii in tertiam partem D. Thomae, de incarnatione. V, 185, A. B. *Antonio* II, 210.
- 168 *Lumbier*, Raym., O. Carm. († 1684), Quaestiones . . in I. partem D. Thomae. — Caesaraugustae, 1680 sq. fol. 2 t. Br. M. 3845. ee. *Hurter* IV^s, 358.
- 168 a *Lycio*, Dionysius Leone de, OP, v. n. 32.
- 169 *Machin* de Aquena, Ambrosius (1634), Commentaria et disputationes in I. partem D. Thomae. Calari 1634, fol. *Hurter* III^s, 646.
- 170 *Magelhaens* (de Magallaens, Magallaneus), Petrus, OP († 1672), Dei scientia Dei . . . ad quaest. 14 primae partis D. Thomae. Olissipone 1666. 4°. Br. M. 3835. aa. Olissipone 1667, 1670. Lugd. 1674. *QE* II, 644. *Hurter* IV^s, 6. *Antonio* II, 210 s.
- 170 a *Mairat* (Maeratus), v. n. 33.
- 171 *Malderen* (Malderus, Malderius), Ioannes van (1563 bis 1633, prof. lovaniensis, duacensis, episc. Antwerp.). 1. In I. partem s. Thomae de ss. Trinitate, de creatione in genere et de angelis. Opus posthumum. Antv. 1634. — 2. In 1 II de legibus, gratia . . . Antv. 1623, fol. (et 1634, ?, Lipenius). — 3. In 2 II de virtutibus theologicis, de iure et iustitia. Antv., 1616. ‚Qui commentarii aestimantur‘. *Hurter* III^s, 882.

Fabricius VI, 546. *Lipenius* II, 859. *KL* VIII, 547. *Klhl* II, 789. — V. n. 290 b.

171 a *Malé*, Georges, La Théologie de saint Thomas, ou Exposition de la Somme théologique en français. 1856, 2 voll.

171 b **Mancius de Corpore Christi*, OP (Hispanus, teste Dom. Bañez, 2 II, q 1 a, b eruditissimus, prof. Complutensis 1550—1564, mortui 1564 Petri de Sotomayor successor in academia Salmantina, quam cathedram plus 11 annis moderatus est, † 1576), *Erudita in universam S. Thomae Summam*, eiusque interpretem Caietanum commentaria. Salmanticae, in conventu OP. *QE* II, 243 s. *Antonio* II, 81. — V. n. 133 c.

172 **Mangilio*, Ant., SJ (1576—1644), In Summam B. Thomae I, 2 II, III, 162 . . V, 478, B.

172 a **Manrique*, Angelus, O. Cist. (c. 1577—1649, n. Burgis in Hispania, prof. Salmanticensis, dictus „Atlas Salmanticensis academiae“, Generalis O. Cist. Hispaniae, episc. Bajadoz), *Commentaria et disputationes in universam Summam Divi Thomae Aquinatis*.

Per 32 annos elaborata, in Salmantino gymnasio auditoribus praelecta, praelo parata erant. *Antonio* I, 91 b. Von *Hurter* III³, 1132 s und *Werner* III, 141 wird das Werk nicht erwähnt.

172 b **Mariana*, Jo., SJ (1536—1624), In S. Thomam commentarii, 1570—1572. St. Gallen, 1129; 4° (236, 116 pp.). V, 567, AA.

Mariana war Gegner Molinas. *Serry*, Hist. Congr. de aux.³, I, 17, p. 102 s.; V, 3, 8, p. 843 s.

172 c *Marini*, Dom., OP, v. n. 35.

173 *Marletta*, Gabriel, OP (1678), *Commentariorum seu scholasticarum controversiarum ad primam partem D. Thomae*. 8°. t. 7. T. I. Neapoli, Castaldi, 1662. T. II, III, ibid., 1663. T. IV—VII, Neapoli, Hieron. Fasuli, 1667.

Druckreif und approbiert waren:

*In primam Secundae,

* In secundam Secundae, tomi II. *QE* II, 676. Cf.

Hurter IV³, 17.

173 a *Martinon*, Ioann., SJ, v. n. 36.

173 b *Maurus*, Silv., SJ, v. n. 37.

173 c *Medices*, Hieron., OP, v. n. 38.

173 d **Medina*, Barth., OP, v. n. 39.

174 *Melphonsus*, Michael, OP (1658), *Commentaria in I. partem Summae S. Thomae*. Compluti 1658. fol. *QE* II, 590.

- 175 *Merchier* (Mercerus), Guil. (1572—1639, per 28 annos prof. theol. Lovanii, decanus ecclesiae collegiatae s. Petri, collegii Adriani VI. praeses). 1. **Commentarius in I. partem S. th.* — 2. In III. partem *Summae S. Thomae*, a q. 60, de sacramentis, irregularitate, indulgentiis, purgatorio et extremo iudicio. *Hurter III*³, 883.
- 175 a **Mezger*, Paulus, OSB (prof. Salisb., 1682—1688), *Tractatus de sacramentis, de deo uno et trino*. 1682—1683. München, Hofb. 4902 a, b (536, 573 pp.). — *Eiusdem tractatus de incarnatione; de gratia, de fide, spe et caritate; de iure et iustitia*. 1688. München, Hofb. 4903 a, b, c (677, 467, 578 pp.). — *Eiusdem tractatus de gratia; de fide, spe et caritate*. 1686. München, Hofb. 4903 d (445 pp.). — *Eiusdem tractatus de deo uno et trino; de angelis, de actibus humanis*. 1683—1684. München, Hofb. 4904 a, b (731, 674 pp.).
V. n. 40.
- 176 *Michael*, Ioann. a. s., O. Carm. († 1730), *Commentaria in I. partem D. Thomae*. Hispali 1720, fol. — *De scientia Dei, de voluntate Dei, de praedestinatione sanctorum, de reprobatione impiorum*. Barcinone 1723. *Hurter IV*³, 1015.
- 177 *Miguel*, Alphonsus (al. Ildephonsus Michael), OP, *Commentarium super primam partem S. Thomae*. Compluti, typis collegii S. Thomae, 1658, fol. (644 pp.). *QE II*, 589. *Hurter III*³, 917 s.
- 178 *Mohrenwalder*, Willibaldus, OP († 1762), *Commentaria scholastica seu theologia speculativa in I. partem S. Thomae*. Ginsbergae 1759. 2 t. fol. *Hurter IV*³, 1339.
- 179 *Molina*, Ludovicus, SJ (1536—1600). 1. *Commentaria in primam D. Thomae partem*. Conchae, 1592, 2 t. Lugd. 1593, 2 t. Ven. 1594; 1602. Lugd. 1622. — 2. *De iustitia et iure*. Conchae 1593, 1597, 1600, 3 t. T. II. Ven. 1601. T. I. Ven. 1602. T. I, II. Mogunt. 1602. T. III, pars prior de maioratibus et tributis. Mogunt. 1603. T. III, pars posterior de delictis et quasi delictis. Antv. 1609. T. IV, V, VI. Antv. 1609. Col. Agripp. 1613, 6 t. T. II. Mog. 1614. *De iure et iustitia opera omnia*. Ven. 1614. Antv. 1615. Lugd. 1622. Mog. 1659. T. VI. Mog. 1654. . . opera omnia. Col. 1733. V, 1175—1179, 2, 3. *Hurter III*³, 150. — 3. *Concordia* . . v. sub 1 II, n. 293 b.
- 179 a **Molitor*, Isaias, SJ, v. Burghaber n. 127 a.

- 179 b *Moncé* (Moncaeus), Phil., SJ († 1619), Disputationes theologicae in aliquot selectas quaestiones D. Th. Par. 1622, 4° (1092 pp.). V, 1202, 1. *Hurter* III³, 640.
- 180 *Montalvanus*, Ioannes, OP († 1720), Disputationes in I. partem Summae S. Thomae. Salmanticae 1729—1731, 4 t. fol. *Hurter* IV³, 670.
Quadros n. 197.
- 181 **Moquettius*, Ioannes, SJ (1617, prof. Ingolst.), Commentarius in primam et secundam secundae Thomae Aquinatis de gratia et de virtutibus. München, Hofb. 4880, 4° (193 ff.).
- 182 *Navarrette*, Balthasar, OP (s. XVII inc.), Controversiae in Divi Thomae eiusque scholae defensionem. T. I, S. th. I, q. 1—16. Vallisoleti, Petr. Lasso, 1605, fol. (903 pp.). T. II, S. th. I, q. 19—25. Ibid., 1609, fol. (752 pp.). T. III, S. th. I, q. 27—64. Ibid., 1634, fol. *QE* II, 436. *Hurter* III³, 657. *KL* IX, 57 f.
Livinus de *Meyer* (Hist. contr., 1705, l. II, c. 22, p. 161) führt aus Navarrette, T. II, contr. 25, § 5, concl. 13, folgende Stelle an (in welchem Zusammenhange, sagt Meyer nicht):
„Et quidem nec in Scriptura sacra, nec in Conciliis vel doctrina Sanctorum Patrum invenitur verbum aliquod de praedeterminatione materialis peccati seu entitatis.“
- 183 *Nazarius*, Ioannes Paulus, OP († 1646), Commentaria et controversiae in primam partem Summae D. Thomae Aquinatis. Ven. 1613. . . in hac secunda editione ab ipso auctore plurimis additis illustrata, selectissimisque Thomisticae sapientiae documentis exornata: necnon ad marginem ab eodem auctore scholiis adiectis. Bononiae, haer. Io. Rossii, 1620. fol. T. I, q. 1—26 (924 pp.). T. II, q. 27—49 (551 pp.). T. III, q. 50—114 (650 pp.). *QE* II, 544. Cf. *Hurter* III³, 940. *KL* IX, 70. *Klhl* II, 1090.
Comm. in S. th. III, infra n. 405 f. Responsiones ad Hieronymi *Fasoli* SJ censuras commentarii sui in I. partem S. Thomae.
Responsiones ad obiecta F. Ioannis *Gonzalez de Albelda* (n. 149); (Opuscula . . opp. t. VII, nn. 3, 4). *QE* II, 544.
Cf. *Fasolus*, n. 141. *Gonzalez*, n. 149.
Defensiones seu responsiones ad impugnationes dictorum in commentariis ad I. partem D. Thomae. 1632. (Opusc. t. II; opp. t. VIII, n. 4). *QE* II, 545, 4.
- 184 **Nevelle*, Thomas van, SJ (1618—1672, Leodii in collegio Anglicano SJ). 1. Disputationes in primam partem Thomae

- Aquinatis, de Deo trino et uno. Oxford, Bodl. Tanner 355 (139 ff.). — 2. Disputationes de poenitentia, in tertiam partem Thomae Aquinatis. Oxford, Bodl. Tanner 364, a. 1639 (271 ff.). — Cf. *Sommervogel* V, 1696.
- 185 **Ortiz*, Michael, SJ (1560—1638), Quaestiones in Iam D. Thomae, 1594—1596. 4° (42, 650 pp). Krakau UB., n. 2706.
V, 1965, A.
- 185a *Oviedo*, Petrus de, O. Cist. († 1651, episcopus). 1. In primam partem s. Thomae. — 2. In primam Secundae s. Thomae. *Antonio* II, 225.
- 186 *Pacheco*, Didacus de Silva, OSB († 1677). 1. In S. th. I. Matriti 1663—1665. 4 voll. fol. — 2. In 1 II, t. I. Ibid., 1669, fol. *Hurter* IV^s, 7.
- 186a *Palanco*, s. u. Lehrbücher.
- 186b *Paquet*, Ad. Al., v. n. 41.
- 186c *Pedrosa*, Petrus Cornejo de, O. Carm., v. n. 42.
- 186d **Peña*, Ioannes de la, OP (Hispanus, ex Benedictino Dominicanus, prof. Salmantinus, † 1565), In universam S. Thomae Summam commentaria. *QE* II, 191. *Antonio* I, 756.
- 187 *Peñafiel*, Leon., SJ (1597—1657, n. in Rio-Bamba, Peru, prof. phil. et theol. in Cuzco, rector in Lima, provincialis in Peru). 1. Theologia, de Deo uno. Lugduni 1663. De Deo uno et trino. Lugduni 1666. — 2. Disputationes scholasticae et morales de virtute fidei divinae deque infidelitate, haeresi et poenis haereticorum . . Tom. tertius. Lugduni 1668, fol. (432 pp.) . . Tractatus de incarnatione Verbi divini . . Opus posthumum . . Tom. quartus (620 pp.). VI, 470. Cf. *Hurter* III^s, 925. *Antonio* II, 15.
- 188 **Peltanus*, Th., SJ († 1584), Explanatio in primam D. Thomae. Wien, Hofb. 11.619. ch. a. 1570. 4° (344 ff.). VI, 466, B. — Cf. n. 116 a.
- 189 *Pereyra* (Pererius), Benedictus, SJ (c. 1535—1610, Prof. der Rhetorik, Philosophie u. Theologie in Rom, ein Mann von ausgedehntem Wissen). 1. Physicorum, sive de principiis rerum naturalium libri XV. Romae 1562. De communibus omnium rerum naturalium principiis et affectionibus. Libri XV . . . Romae, 1576. fol. (511 pp.). Parisiis 1579. 4° (849 pp.). Ed. IV. Romae 1585. 4° (547 pp.). Lugd. 1585. 8° (849 pp.). Parisiis 1586, 8°. Venetiis 1586, 8°. Lugduni 1588, 8°.

Venetiis 1591. 4° (548 pp.). Coloniae 1595. 8° (849 pp.). Argentorati . . Coloniae 1603. 8° (849 pp.). Coloniae 1618, 8°. VI, 499, 1.

Aus diesem Werke, dessen erste Auflage 1562 (nicht 1572, *Dummermuth* 1, 737), also 26 Jahre vor der ersten Auflage von Molinas *Concordia* (1588) und 22 Jahre vor dem ersten Bande von *Bañez'* Kommentar zum ersten Teil der *Summa theologiae* (1584) erschien, zitiert *Dummermuth* 1, 735—738 (teilweise auch *Serry*¹ I, 15, p. 100) folgende Stellen:

Pereyra sagt, l. 8, c. 8 et 9:

„Haec doctrina, in hoc quod ait D. Thomas, Deum actu concurrere ad quamlibet secundarum causarum operationem, non est opinabilis aut probabilis tantum, sed est omnino vera, certa et indubitata, de qua fas non erat christiano philosopho dubitare . . . In eo autem, quod adiungit D. Thomas, *causas secundas, et in his voluntatem nostram a Deo moveri, applicari, et determinari ad volendum, licet nonnulli¹ dissentiant theologi, ego tamen manibus pedibusque in eam sententiam perquam libenter eo. Hoc enim est ingenium, haec conditio, hic nexus atque contextus moventium, et causarum per se et essentialiter subordinatarum, ut posterior non moveat, nisi mota a priori: . . . Quemadmodum igitur in aliis causarum generibus per se subordinatis invicem, posterior causa necessario praesupponit causalitatem priorum, . . . sic etiam in moventibus et efficientibus per se invicem subordinatis, posterius necessario praesupponit primum; et primae causae causalitas prior natura est, quam causalitas causae secundae. Quid multa? Causae secundae *comparatione Dei, sunt tanquam instrumenta artis comparatione artificis; a quonisi moveantur, et ex arte regantur, nec movere quidquam nec facere artificiose aliquid possunt . . .**

„Licet voluntas nihil operetur, nisi mota et determinata a Deo: quia tamen movetur a Deo convenienter naturae suae, et ut suapte natura apta est moveri, id est, *non necessario, sed libere*: ideo vere dicitur, vereque est libera. Si enim voluntas *ita moveretur a Deo, ut ipsa se nullo modo moveret, et ad agendum determinaret, omnis profecto meriti ac demeriti, et libertatis ratio funditus tolleretur. Sed quia Deus eam sic movet, ut ipsa nihilominus simul etiam seipsam moveat, ac per suam deliberationem se determinet ad agendum hoc vel illud quippiam; ob eam causam merito appellatur, et vere*

¹ „Pauci“, sagt *Azor*, n. 119.

est libera. Non enim intelligendum est voluntatem esse liberam omnino ita ut a nullo pendeat, nullique subiiciatur: quomodo solus Deus liber est. Ratio enim cuiusvis creaturae necessariam et inseparabilem continet dependentiam eius a Creatore, tam in existentia, quam in omni operatione. Ergo libertas nostrae voluntatis ea est, quae potest competere creaturae: nempe quae distinguit ac separat voluntatem ab agente naturali.“

L. 9, c. 13: „Causa secunda non movet nisi mota a prima, hoc est, nisi concurrente motione primae, per quam ipsa dirigitur, determinatur, et applicatur ad movendum.“

Nach dem Erscheinen von Molinas *Concordia* (1589) drückte sich jedoch Pereyra nicht mehr im thomistischen Sinne aus, z. B. in seinen Kommentaren zum Römerbrief (1603), zur Apokalypse (1606), zur Genesis (1592). Livinus de Meyer SJ, *Hist. controv. de div. grat. aux.* (1705), l. II, c. 21, p. 155. — Serry³, V, 3, 7, p. 834 s.

2. *In primam partem D. Thomae. Bibl. Ambrosiana, D. inf., 458 (autographum). Inc. „Theologiae dignitas“ etc. Duplicatum. Cod. Vat. Urbin. — 3. *De incarnatione. De sacramentis in communi, et de baptismo in particulari. Nn. 2 et 3 in codd. Vat. Urbin. 341, 342, 343, 344, 4° (*Antonio*). VI, 506, A, B. *Klhl* II, 1403. Cf. *KL IX*, 1807.

189 a Perez, Ant., SJ, v. n. 44.

189 b Perez de Menacho I., SJ, v. n. 45.

190 Perez, Dominicus, OP (erste Hälfte des 18. Jahrh., 15 Jahre Prof. d. Theol. in Alcalá). 1. De scientia Dei tum necessaria tum libera, iuxta d. Thomae mentem. Matriti 1747. fol. *Hurter* IV³, 1019. *KL IX*, 1809. — 2. *Commentarius in Summam S. Thomae. *Werner* III, 145₆. — 3. De ineffabili incarnationis mysterio iuxta S. Thomae mentem. Matriti 1747. *Hurter* IV³, 1019.

191 Perez, Hieron., OBM de Mercede (1548), Commentaria in I. et 1 II. Summae. Matriti 1548. *Hurter* III³, 774₁. *KL IX*, 1809. *Werner* III, 146.

Mirae eruditionis virum hunc s. Thomae interpretem subtilissimum vocat consodalis Franciscus Zumel in libro *Variarum disputationum* ad primam partem et ad primam Secundae, disputatione V, sectione I, conclusione IV. *Antonio* I, 596 s.

192 Peri, Hyacinthus, OSB (ad S. Lambertum in Styria professor, s. theol. doctor et professor ordinarius, notarius apostolicus, 1732). Quaestiones theologicae in universam Summam D. Thomae Aquinatis. In quibus iuxta eiusdem Doctoris

Angelici mentem illae difficultates enodantur, quae potissimum in scholis agitari solent, adiectis etiam suis locis pluribus decisionibus practicis, confessariis scitu utilibus ac necessariis. Nuper in Studio celeberrimi, liberi, et exempti monasterii ad S. Lambertum in Styria superiori discipulis expositae per R. P. Hyacinthum Peri . . . Nunc vero auctoritate et consensu Superiorum publici iuris factae. 5 t. fol. 1719—1732. Cf. *Hurter* IV³, 1008.

Pars prima. In primam partem D. Thomae. Continens tractatus tres: De Deo uno, trino, et angelis. Tom. I. De Deo uno.

Styrae, typis Iosephi Grünenwald, 1719 (561 pp., p. 553—561, Index).

Quaestiones . . . Pars prima . . . Tom. II. De Deo Trino et angelis. Ibid., id., 1719 (282 pp., Index, 352 pp., Index).

Quaestiones . . . Prima Secundae. In primam Secundae D. Thomae. Continens tractatus octo: De beatitudine, actibus humanis, conscientia, peccatis, legibus, gratia, iustificatione impii, et merito.

Tom. I (totius operis III). De beatitudine et actibus humanis. Ibid., id., 1730. (573 pp., Index).

Quaestiones . . . Prima Secundae . . . Tom. II (totius operis IV). De conscientia et peccatis. Ibid., id., 1731 (240 pp., Index, 511 pp., Index).

Quaestiones . . . Prima Secundae . . . Tom. III (totius operis V). De legibus, gratia, iustificatione impii, et merito. Ibid., id., 1732 (269 pp., Index, 214 [de gratia], 68, 97 pp., Index).

Bei der Abfassung des Kommentars zur III. pars wurde der Verfasser vom Tode ereilt (Pars I., t. I, Ad lectorem).

Peri ist ein gediegener Thomist. Dies bezeugen die den einzelnen Bänden beigedruckten Gutachten von Aemilius *Schaunberger* OSB und Eugenius *Inzaghi* OSB in St. Lambrecht; Joseph *Pargger* OP, Cyrillus *Riga* OP, Joseph *Wild* OP, Lukas *Dihanicz* OP; Anselmus *Hörmonseder* OSA, Alipius *Zurtshnthall* OSA, Salvianus *Molito* OSA; endlich die Approbation der Universität Salzburg.

Graz UB. II 6790 (St. Lambrecht $\frac{3}{2} \frac{1}{7}$ f.) Br. M. 3845. c.

Das *Verzeichnis der Hss. der Grazer UB. weist keine Hs. von Peri aus.

192a Cf. *Petavius*, Dionysius, SJ (1583—1652). Opus de theologicis dogmatibus. Par. 1644 (recte 1643) bis 1650, 4 voll. Antv. 1700, 6 voll. Ven. 1721—1724, 1745, 1757. Romae 1857 (1 vol.). Barri Ducis 1864. Par. 1866—1868 (*KL IX*, 1841—1843).

T. I, l. 6, c. 6, titulus: „Demonstratur ex Augustini sententia, electionem ad gloriam, sive praedestinationem, ex nullis praevisis meritis a Deo fieri, sed ex gratuita voluntate . . .“ *Serry*, Hist. Congr. de aux.³, I, 19, p. 113 s.

- 192b Cf. *Phelippeau* (Phelippaeus), Io., SJ (1577—1645), Oseas, primus inter prophetas, commentariis illustratus. T. I (et unicus). Par., Seb. Cramoisy, 1636. fol. (XXIII, 901 pp.). VI, 675, 3.

Phelippeau lehnt die *scientia media* ab:

C. 2, § 11. „Non inclusi“, ait, „in modis illis gratiae efficaciis aut statuendae aut declarandae, scientiam conditionatam, quam post Molinam theologi bene multi incluserunt.“ Infra declarat, „tres illos gravissimos Patres, S. Augustinum, S. Prosperum, et S. Fulgentium, qui prae ceteris omnibus doctissime et subtilissime de gratia disputarunt, *longissime abfuisse* ab eo gratiae efficaciis sensu, qui per scientiam mediam et conditionatam, rationem reddit efficacitatis, quae est in gratia cum libero arbitrio cohaerentis: cum *illam ipsam scientiam* et futura conditionata respuerint.“ — Cf. *Serry*, De auxiliis, l. 1, c. 19 (Antv. 1709, p. 100 s). *Dummermuth* 1, 752. *Werner* III, 440, 447. *Serry*^s, I, 18, p. 110 s.

Philalethes Eupistinus, v. Brias, n. 125.

- 193 *Piccirelli*, P. G. M., I., SJ. De Deo uno et trino. Disputationes theologicae in 1^{am} p^{em} D. Thomae, qq. 2—43. gr.-8° (1418 pp.).

Catalogo nr. 8 della libreria ‚Propaganda‘ (1913).

- 194 *Pignataro*, Felix, SJ († 1905, prof. in univ. Gregor. Romae), Deo Deo creatore. Commentarius in 1. partem Summae theologicae S. Thomae, qq. 44—119 et in 1^{am} 2^{ae}, qq. 81—83. gr.-8°. Cf. *Hurter* V^s, 1908.

Catalogo nr. 8 della libreria ‚Propaganda‘ (1913).

- 194a *Pius VII.* (1800—1823) gab dem P. *Angiolini*, Generalprokurator der Gesellschaft Jesu, den Rat, die *scientia media* aus den Schulen zu entfernen und dieselbe nur geschichtlich zu behandeln:

Ex epistula P. Caietani *Angiolini*, Procuratoris generalis Societatis Iesu, ad P. Generalem¹ eiusdem Societatis:

„Superiores scholas quod attinet, summopere reprobatur Pius VII., velle nos tot quaestionibus immorari mere speculativis, maxime quoad scientiam mediam: quae quaestiones ad nihil aliud inserviunt, quam ad aliorum theologorum invidiam ac rabiem contra nos concitandam. Heu! dixit, quot inimicos ex omni genere vobis ipsis comparastis, vestram mediam scientiam tam mordicus tuentes et extol-

¹ Unter Pius VII. waren General der Gesellschaft Jesu: Thadäus *Brozowski* (1814—1820) und Aloysius *Fortis* (1820—1829).

lentes! *Eliminentur* a scholis huiusmodi systemata. Si quid de his *historice* tradere libuerit, bene erit: nunquam de his publice disputandum neque de his theses exponendae. *Ma questi vostri vecchi, sunt ipsius Pontificis verba, hanno la testa più dura di questo legno.* Atque hoc dicens, ter percussit fortiter mensam. Porro ego non adulationis causa, a qua summe abhorreo, sed uno veritatis amore ductus, respondi, me quoque semper in tali fuisse sententia; sperare, si non senes, iuniores saltem, qui modo theologiae dant, et subinde daturi sunt operam, fore ut consilium hoc amplectantur; ipsique senes, ut hoc idem sentiant, quantum in me erit, curaturum promisi.“ *Dummermuth* 2, 19.

194b **Porte*, G. de la, SJ, Commentarius in Summam D. Thomae, 163 .. fol. Autograph. Bordeaux, Archives de la Gironde. VI, 1041, A.

195 **Pozzobonelli* (Puteobonellus), Ioann. Thomas, OP (1671), In S. th. I. *QE* II, 640.

195a **Pozzobonello* (Puteobonellus), Dominicus Maria, OP († 1688), In praecipuos Summae S. Thomae tractatus commentaria.

Ms fuisse dicitur apud Praedicatores Ianuenses. *QE* II, 717.

Praepositus, v. Prévost, n. 196.

196 *Prévost* (Praepositus), Ioann., SJ (Atrebas, † 1634), Commentaria in S. th. I. Duaci 1631. .. in 1 II. Duaci 1637. .. in III. Duaci 1629. VI, 1223, 2—4. *Hurter* III^s, 632.

196a **Prugger*, Georg., v. **Amrhyn*, n. 115.

196b *Puteanus* (Puy), Ioann., OSA, v. n. 47.

197 *Quadros*, Didacus de, SJ († 1746), *Caduceus theologicus, et Crisis pacifica de 'examine thomistico'*, in tres partes divisa .. Secunda discutit graves admodum Autores Thomistas, nempe R. *Massoulié*, R. *Gravesonium*, R. *Benitez*, Ill. *Montalvan*, et alios .. Tertia .. recentem alium librum de gratia R. *Benitez* diligenter expendit .. (t. I). Matriti, 1733, fol. (569 pp.). — *Caduceus theologicus* .. Pars quarta et tomus secundus, in quo appenditur .. secunda editio .. Caietani *Benitez*, in cuius introductione *Caduceum* multis accusat .. Matriti 1741 (LII, 362 pp.). VI, 1329, 9.

- Examen thomisticum et scrutinium theologicum . . . In lucem editum opera et studio D. Martini de *Hoz* . . . s. l. a. fol. (124 pp.). *Sommervogel* VI, 1329, 1330, ad 9.
- Benitez, n. 263c. Graveson, n. 278. Massoulié, n. 292. Montalvan, n. 180.
- 197a *Quiros*, Antonius Bernardus (Bernaldo), SJ (1613 bis 1668). 1. *Selectae disputationes theologicae de Deo*. Quibus continentur quinque tractatus. I. De prooemialibus theologiae. II. De essentia et attributis. III. De visione Dei. IV. De scientia Dei. V. De voluntate Dei . . . Lugd., Borde, Arnaud, Rigaud, 1654. fol. (660 pp.). — 2. *Selectae disputationes theologicae de praedestinatione, Trinitate et angelis* . . . Ibid., id., 1658. fol. (470 pp.). — 3. *Disputationes selectae in primam Secundae D. Thomae*. — 4. De incarnatione, in tertiam partem D. Thomae. — 5. **Tractatus de efficacia auxiliorum divinae gratiae congruentis cum libertate humanae voluntatis. Iuxta novissimam Constitutionem Innocentii X. editam anno 1653, in qua quinque propositiones Cornelii Iansenii, divinae gratiae et humanae libertati repugnantes expunguntur et damnantur*. Vallis-Oleti, anno 1653, 4°. In archivio Loyola. — 6. **De theologia tractatus varii, praesertim de gratia, praedestinatione, peccatis, et opere sex dierum* (1658). 4°, 8 voll. Bibl. in Salamanca. VI, 1352, 1353, 1, 2, 3, 4, A, C. Cf. *Hurter* III³, 8; *Antonio* I, 104.
- 197b **Raßler*, Christoph., v. **Amrhyn*, n. 115.
- 197c *Reding*, Aug., OSB, v. n. 48.
- 197d *Rhodes*, Georg., SJ, v. n. 49.
- 198 *Ribadeneira*, Caspar de, SJ († 1675). 1. De scientia Dei ad q. 14 (S. th. I). Compluti 1653, 4°. — 2. De praedestinatione sanctorum et reprobatione impiorum, ad qq. 22—24. Ibid., 1652, 4°. — 3. De voluntate Dei, ad qq. 19, 20. Ibid., 1655, 4°. — 4. De actibus humanis in genere, in 1 II. Ibid., 1655, 4°. — 5. **De praedestinatione et auxilio gratiae*. — *6. De scientia media (Bibl. Salamanca).
VI, 1723, 1724, 1—5, A, B. Cf. *Hurter* IV³, 8.
- 199 *Ripa* (Riva), Raphaël, OP († 1611). 1. Ad S. Thomae Aquinatis totam primam partem quaestiones et dubitationes scholasticae, quibus eiusdem angelici doctoris littera universa brevissimo primum epilogo concluditur, mox expla-

natur ac firmatur: demum una cum iis quae eius causa scripsit Caietanus cardinalis ab omnibus cum vero praecipue recentioribus, qui ad hanc usque diem sunt ei adversati, integra usquequaque defenditur. Ven., Marci Antonii Somaschi, 1609, fol. (922 pp.). *QE* II, 378, 379. *Hurter* III³, 368. — 2. *Ad tertiam partem S. Thomae quaestiones et dubitationes scholasticae. *QE* II, 379.

Riva, v. *Ripa*, n. 199.

200 **Roest*, P., SJ (1610). 1. Comment. in I^{am} D. Thomae. 1610. Hohenfurt 128, 4°. — 2. Tractatus de Eucharistia (Continetur in comm. in III. partem P. Maximiliani *Sandt*, n. 206). Hohenfurt 127, 4°. VII, 11, B, C.

201 **Rorer*, Matthias (dictabat reverendus pater Matthias Rorer, Molshemii a. 1623—1624, eiusdem academiae doctor eximius). 1. ‚In primam partem D. Thomae Theologiae Scholasticae‘. *Inc.* ‚Summa D. Thomae dividitur in tres partes, in prima agit de Deo, quatenus est unus in essentia‘. *Des.* ‚Adulterium omne est per se malum‘. — 2. In tertiam partem, de sacramentis poenitentiae et matrimonii, Oxford, Bodl. Laud. misc. 62 (147 ff.). — Cf. Anonymos in codice 56 Bodl. Laud. misc. contentos. Item Anonymum (n. 241) codicis 64 eiusdem bibliothecae.

202 *Ruiz* de Montoya, Didacus, SJ (1562—1623). I. Commentaria ac disputationes in primam partem S. Thomae. 1. De trinitate. Lugd. 1625. fol. (922 pp.). — 2. De voluntate Dei. Lugd. 1630. fol. (685 pp.). — 3. De praedestinatione et reprobatione hominum et angelorum. Lugd. 1628. fol. (654 pp.). — 4. De providentia. Lugd. 1631. fol. (500 pp.). — 5. Comm. ad I., a q. 14—18, de scientia, ideis, de veritate ac vita Dei. Par. 1629. fol. (938 pp.). — 6. De visione et nominibus Dei. Lugd. fol. — II. *De auxiliis divinae gratiae. 2 voll.

Commentarii prelo parati et a censoribus vehementer laudati, prodituri in lucem, quando S. Sedi Apostolicae placuerit (*Sotwel*).

III. *De angelis. Opus imperfectum. — IV. *Commentarii in materiam de peccatis. 4°. Bibl. Salamanca. — V. *Controversiae et quaestiones theologicae. Finis: 24 iunii 1605. 8° (125 ff.). Rom, bibl. Angelica 1153.

VII, 323, 324, 2—6, A, B, C. *Hurter* III³, 663, 664. *Antonio* I, 311. *KL* 1357 s. *Klhl* II, 1850.

An Tiefe und Erudition wurde Suarez durch Ruiz übertroffen. Sein gediegenstes und großartigstes Werk, überhaupt weitaus das

- beste über diesen Gegenstand ist der Band De Trinitate. *Scheeben* I, n. 1044. — Ruiz zeichnete sich aus durch Verbindung der positiven mit der scholastischen Theologie. *Kleutgen*, Theol. d. Vorzeit, V, n. 44. — Ruiz eminent inter S. Thomae interpretes e SJ celebritatis fama doctrinaeque splendore. *Hurter*, l. c., 661.
- 203 *Ruteau*, Antonius, O. Minim. († 1657), In S. th. I, de Deo uno. 1653, fol. *Hurter* III³, 958.
- 203 a **Salazar*, Ambrosius de, OP (1522—1560, Hispanus), In primam partem S. Thomae commentaria. Servantur Salmanticae. *QE* II, 168. *Antonio* I, 68.
- 204 *Salcedo*, Anton., OP (1670), De articulis primae partis Summae s. Th. ad formam scholae. Matriti. *QE* II, 632. *Hurter* IV³, 9.
- 204 a *Salmanticenses*, v. n. 50.
- 204 b *Salmeron*, Alphonsus, SJ (c. 1514—1585), Commentarii in s. Scripturam, 16 voll. (*KL* X, 1565 s.).
Disputatione I. praeliminari in epist. ad Hebraeos, scientiam Dei futurorum contingentium subordinat scientiae visionis, si reipsa contingant, sin minus contingunt, scientiae simplicis intelligentiae. Nullam scientiam mediam agnoscit.
„Scientia simplicis intelligentiae“, ait, „... videt... etiam possible omnia, quae condere potuisset, si voluisset, non autem condidit. Quando ergo B. Thomas docet, futurum contingens, ut contingens est, nulli subiacere cognitioni aut angeli aut etiam Dei ipsius, intelligendus est loqui de scientia illa visionis, qua ab aeterno res omnes, ut in se sunt, providit; nam tali cognitione Deus non attingit futurum contingens, nec in causis, quas non habet, quia contingens est, nec in seipsis, quia nullo tempore sunt sibi futura, sed sibi praesentia. ... Dicendum est, haec et quae sunt huiusmodi, in illa scientia visionis non vidisse... sed alia scientia, nimirum ideali, non qua res vidit, ut conderet, sed ut possibile a se condi... Nec enim tantum Deus vidit ea, quae nunc sunt, omnia, sed etiam omnia, quae aliter evenire potuissent, et quae ex illis consequere<n?>tur... Quae vero asserit (Deus) se videre, ut futura, quae tamen reipsa nunquam exstiterunt in rerum natura, ... non videt scientia visionis, sed tantum scientia simplicis intelligentiae, quae pars est visionis idealis.“
Disputatione 21 in cap. 8 epist. ad Romanos, praedestinationem ante praevisa merita docet:
„... Infertur ergo, praedestinationis certitudinem non ab operum bonorum praescientia, sed a benigna Dei provi-

dentia proficisci. Nec ideo, quia quis praescitur salvandus, sed contra, quia praedestinator salvandus . . .“

Serry, Hist. Congr. de aux.^s, I, 18, p. 107—109.

205 *San*, Lud. de, SJ († 1904), Tractatus de Deo uno . . . Continens disquisitionem de mente s. Thomae circa praedeterminationes physicas. 1894 sq. 8° (Br. M. 4225. f.). Cf. *Hurter* V^s, 1928.

206 *Sandt*, Max. van der (Sandaeus), SJ († 1656). 1. Theologia varia ad primam partem Summae S. Thomae. Moguntiae, 1624.

VII, 559, 19. Cf. *Hurter* III^s, 1015 s.

2. *Tractatus theologici. *Inc.* De incarnatione ex III. p. D. Thom. Aq. Tradidit P. Maximilianus Sande. Excepit M. Ioannes Mussigehrus, Grossenlangheimensis. *Des. de matrimonio.* Hohenfurt 127. Pp. 1610. starker Bd. 4to. VII, 566, B.

Der Traktat *De Eucharistia* ist der Theologie P. Petri *Roestii* (n. 200) entnommen.

207 **Schwab*, Marianus (c. 1650), Commentarii de Deo uno et trino; de vitiis et peccatis. München, Hofb. 4888 et 4889. (510, 256 ff.). — 2. Eiusdem et aliorum (1652) tractatus (in D. Thomae summam) de angelis (*a*), de gratia; de fide, spe et caritate (*aa*), de incarnatione (*b*), de sacramentis (*c*, *d*). München, Hofb. 4890 a, aa, b, c, d (242, 303, 366, 303, 331 ff.).

208 *Sebille*, Alexander, OP (c. 1612—1657). 1. *Tractatus de visione Dei, in 4°, Lovanii et Insulis. — *2. . . Dissertationes quaedam in primam partem S. Thomae, in 4°, Antverpiae. — 3. Divi Augustini et SS. Patrum de libero arbitrio interpres Thomisticus adversus Cornelii *Iansenii* episcopi Iprensis doctrinam, prout defenditur in *Theriaca Vincentii Lenis*, theologi Arausicani. Moguntiae, Io. Gaudefridi Schoonwetter, 1652. fol. (424 pp.). Ven. 1672. 4°. *QE* II, 586. *Hurter* III^s, 1017.

209 *Serra*, Marcus, OP, v. n. 52.

210 *Silvius* (Sylvius), Fr., v. n. 53.

211 **Simon*, Iosephus, SJ (1644), Commentatio in s. Thomae Aquinatis de angelis quaestionem 50, cum prologo. *Inc. prol.* ‚S. Augustinus in Ps. 103 loquens de Angelo.‘ *Inc. comm.* ‚I Conclusio; De fide est angelos existere prout hoc nomen.‘ Oxford, coll. Reg. CCXXIII (133 ff.).

- 212 *Soares, Franc., SJ (1605—1659), *Commentaria in I^{am} S. Thomae*. 1659. VII, 1330, B.
- 212 a *Soto, Dom., OP, v. n. 54.
- 213 *Sotomayor, Petrus de, OP († 1564?). 1. ‚*Commentaria in primam partem divi Thomae, per magistrum fratrem Petrum de Sotomayor, ordinis Praedicatorum, theologiae professorem in cathedra primaria Salmantina.*‘
 Commentarius se extendit usque ad q. 97 inclusive. In fronte voluminis: ‚*Ex libris fratris Henrici Ruth, conventus Sancti Quintini, ordinis fratrum Praedicatorum.*‘ Bourges 111, s. XVII (555 ff.).
 2. *Commentaria in S. th. 1 II* (1659). Cod. Vat. 4634. Antonio (Bibl. Hisp. nova, II, 240) sagt von ihm:
 ‚*F. Petrus de Sotomayor, ordinis, nisi fallimur, praedicatorum, sacrae theologiae magister, et in academia Salmantina professor, reliquit scripta:*
Commentaria in Primam secundae S. Thomae luculentissima, quae quidem manu cuiusdam Fr. Petri Solano saeculi superioris anno LIX. (i. e. 1459) scripta vidimus in codice Vaticano MS 4634.‘
 Weder bei *QE* noch bei *Hurter* wird ein Petrus de Sotomayor OP genannt. Der von *QE* II, 183 erwähnte Petrus de Soto OP, Beichtvater Karls V., Theolog des Trienter Konzils, lebte nicht in Salamanca und schrieb keinen Kommentar zu Thomas' Summa. Ebenso ist kein derartiger Kommentar bekannt von Ludovicus de Sotomayor, OP (1610, *QE* II, 374) und Antonius de Sotomayor OP (1648, *QE* II, 555). — Vgl. *Mancius*, n. 171 b.
- *Southwell, Thomas, SJ, v. Bacon, n. 120.
- 214 *Spinula*, Steph., congr. Somasch. († 1682), *In S. th. I. Papiæ* 1681. — Spinula hält weder die *praemotio physica* noch die *scientia media* für notwendig wie im 19. Jahrh. Kard. *Pecci*, der Bruder Leo XIII. Cf. *Hurter* IV³, 345 s.
- 215 *Stengel, Georg., SJ (1585—1651, aus Augsburg, 6 Jahre Prof. d. Philos. in Dillingen, 8 Jahre Prof. d. Theol. in Ingolstadt, 2 Jahre Prof. d. Hl. Schrift). 1. *Commentarius in I. partem Summae D. Thomae*. 1628. 4° (194 pp.). München, Hofb. 25.170. — 2. *Commentarius in III. partem D. Thomae. Tractatus de Verbo incarnato et sacram. Eucharistiae*. 1628. 4° (382 ff.). Eichstätt, Seminarbibl. — 3. *Lectiones in tertiam Thomae Aquinatis de incarnatione et sacramento poenitentiae*. 1626 bis 1628. 4°. München, Hofb. 4883. VII, 1559, B, C, D.
- 215 a *Suarez*, Franc., SJ, v. n. 55.
- 215 b *Swerts*, Ignatius Albertus, OSA (Belga, s. XVIII), *Synopsis quaestionum theologicarum in s. theologiae prolegomena, et primam partem Summae d. Thomae*. Coloniae, typ. Petr. Putz, 1732. *Ossinger* 886.